

Zdravotně
sociální fakulta
Faculty of Health
and Social Sciences

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Kritická sociální práce

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Studijní program: **SOCIÁLNÍ POLITIKA A SOCIÁLNÍ PRÁCE**

Autor: Tereza Schwabová

Vedoucí práce: doc. PhDr. Alena Kajanová, Ph.D.

České Budějovice 2020

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci s názvem „*Kritická sociální práce*“ jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby bakalářské práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé bakalářské práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 23. 7. 2020

.....

Tereza Schwabová

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucí mé bakalářské práce doc. PhDr. Aleně Kajanové, Ph.D. za odborné vedení této práce a cenné rady při jejím zpracování.

Kritická sociální práce

Abstrakt

Tato bakalářská práce je prací teoretickou a věnuje se tématu kritické sociální práce. Jejím cílem je popsání a definování pojmů týkajících se kritické sociální práce, jejích metod či proudů a vytvoření uceleného literárního zdroje zabývajícího se kritickou sociální prací. A to z toho důvodu, že se v České republice tento směr používá zcela minimálně a existuje zde jen malé množství českých literárních zdrojů pojednávajících o tomto směru.

Práce je rozdělena do několika základních kapitol popisujících jednotlivá témata související s kritickou sociální prací. Úvodem jsou zde popsány metody použité při zpracování této práce, mezi které se řadí obsahová analýza literárních zdrojů a SWOT analýza. Z výsledků SWOT analýzy můžeme vyčíst, že nejvíce využívání kritického směru sociální práce v České republice limituje strach ze změny či používání tradičních směrů sociální práce. A to, i přestože by pro české prostředí tento směr mohl být přínosný a využívat se například při sociální práci s klienty ze sociálně vyloučených lokalit či etnických menšin. Poté je zde vymezena samotná sociální práce, její vznik, hodnoty, paradigmaty či přístupy. Následně jsou definovány základní pojmy týkající se kritické sociální práce, její vznik, metody a jednotlivé směry tohoto druhu sociální práce. A dále jsou v práci uvedeny příklady organizací používající sociální práci se znaky kritické sociální práce. V závěru je shrnuto zpracovávání, obsah této práce a případná doporučení pro další výzkum.

Ke zpracování této práce bylo použito velké množství zahraničních a českých literárních či internetových zdrojů. Z těchto zdrojů byly vybrány a použity relevantní informace, data či poznatky, v kterých se jejich autoři shodovali. A byl tak vytvořen text této bakalářské práce. Ten by měl sloužit jako zdroj teoretických informací o kritické sociální práci, také k podpoře jejího rozvoje v České republice či alespoň k motivaci využívání kritického myšlení v praktické sociální práci.

Klíčová slova

sociální práce; kritické myšlení; kritická sociální práce; radikální sociální práce; sociální spravedlnost; oprese

Critical Social Work

Abstract

This bachelor thesis is theoretical thesis and it deals with theme of critical social work. Its aim is to describe and define all terms related to critical social work, its methods and approaches, and to create integrated literary source of critical social work theory. Because in Czech Republic critical social work is used minimally and that is why there is just a small amount of Czech literary sources on this topic.

The thesis is divided into several chapters describing particular themes related to critical social work. Interdiction describes methods used while producing this thesis such as content analysis of literary sources and SWOT analysis. SWOT analysis result reveals that the biggest limitations of critical social work in Czech Republic are fear of change or using traditional social work approaches. Despite the fact that in Czech Republic this critical approach could be beneficial for working with clients from socially excluded localities and ethnic groups. Afterwards there is described social work, its formation, values, paradigms or approaches. And defined basic terms related to critical social work, such as its formation, methods and particular approaches of this kind of social work. And then there are stated examples of organizations that practice social work with features of critical social work. Conclusion summarizes whole making process or content of this thesis and recommendations for further research.

A large amount of foreign and Czech literary or online sources were used while producing this thesis. From this sources were chosen and used relevant information, facts and findings that were congruently used by authors of this sources. And the text of this bachelor thesis was created. This thesis should be used as source of theoretical information about critical social work, also as promotion of critical social work evolution in Czech Republic or at least as a motivation tool for integration of critical thinking in social work practice.

Key words

social work; critical thinking; critical social work; radical social work; social justice; oppression

Obsah

1	Úvod.....	9
2	Cíl práce	11
3	Metodika.....	11
4	Sociální práce	13
	4.1 Definice sociální práce	13
	4.2 Vznik sociální práce	14
	4.3 Hodnoty sociální práce.....	15
	4.4 Paradigmata sociální práce.....	16
	4.5 Teorie a přístupy sociální práce	18
	4.6 Kritika v sociální práci	20
5	Vymezení základních pojmů kritické sociální práce.....	21
	5.1 Kritická teorie.....	21
	5.2 Kritická tradice.....	22
6	Kritická sociální práce.....	25
	6.1 Definice kritické sociální práce.....	25
	6.2 Principy a hodnoty kritické sociální práce	26
	6.3 Cíl kritické sociální práce.....	27
	6.4 Označení kritické sociální práce	28
7	„Jiná“ sociální práce.....	29
8	Vznik kritické sociální práce	31
	8.1 Vznik kritické sociální práce v zahraničí	31
	8.2 Vznik kritické sociální práce v České republice	33
9	Metody kritické sociální práce	34
	9.1 Základní metody kritické sociální práce	34
	9.2 Jiné metody kritické sociální práce	35
10	Proudy kritické sociální práce	37
	10.1 Společné znaky proudů kritické sociální práce	37
	10.2 Radikální sociální práce	38
	10.3 Feministická sociální práce	39
	10.4 Anti-rasistická sociální práce	41
	10.5 Anti-opresivní a anti-diskriminační sociální práce	42
11	Kritická sociální práce v praxi	44
12	Závěr.....	46
13	Zdroje	47

1 Úvod

V průběhu mého bakalářského studia sociální práce na Zdravotně sociální fakultě Jihočeské univerzity jsem měla možnost se setkat s mnoha novými informacemi, pojmy či definicemi z oblasti sociální práce a to nejen díky výuce, ale především díky velkému množství dostupné odborné zahraniční či české literatury týkající se dané problematiky. Stejně tomu bylo i s kritickou sociální prací. Z počátku mi tento pojem nebyl znám a není divu, když se kritická sociální práce dle Janebové (2014), oproti zahraničí, v České republice využívá jen zřídka. Kritická sociálně práce mě začala zajímat, říkala jsem si, jak je možné, že jsem o ní nikdy neslyšela nebo alespoň ne, pod tímto označením. Proto jsem začala pátrat po tom, co je kritická sociální práce a proč není v českém prostředí příliš používána. Z literárních, internetových či jiných zdrojů jsem zjistila, co představuje kritická sociální práce a jak vypadá v praxi. I přesto přes myšlenku toho, že tento druh sociální práce neznám, jsem se přesvědčila, že tomu tak doopravdy není.

Dle autorů jako je například Healy (2000), Pease et al. (2016) či Kajanová (2017), je kritická sociální práce popisována jako určitý druh sociální práce, jejímž hlavním účelem je pomoc a podpora v hájení práv znevýhodněných skupin obyvatel potýkajících se s různými projevy oprese či diskriminace. Dle těchto i jiných definicí kritické sociální práce jsem pochopila, že i přesto, že se označení kritická sociální práce v českém prostředí velmi nepoužívá, je zde kritická sociální práce nebo alespoň její prvky zastoupeny. Kritická sociální práce se zde projevuje především obhajobou práv utiskovaných obyvatel, například pomocí různých protestních akcí a to nejvíce u obhajoby práv etnických menšin, dále u lidí bez domova, u sexuálních pracovníků či v oblasti genderové nerovnosti (Janebová, 2014; Kajanová, 2017).

Tato bakalářská práce je prací teoretickou, která měla by poskytnout teoretické znalosti a informace o kritické sociální práci jako takové a to především ze zahraničních či českých literárních zdrojů. V České republice je omezené množství knižních publikací pojednávajících o kritické sociální práci a to z toho důvodu, jak už jsem zmínila, že se zde prozatím kritická sociální práce využívá velmi málo. Z tohoto důvodu jsem se rozhodla, že kromě velkého množství zahraničních literárních zdrojů ve své bakalářské práci budu používat skripta s názvem *Kritická sociální práce* (Janebová, 2014), jako její stěžejní český literární zdroj. Protože představují jeden z mála českých ucelených literárních zdrojů obsahujících důležité informace, definice a názory týkající se kritické sociální práce jak v České republice, tak v zahraničí.

Hlavním cílem této práce je komplexní popis a vymezení všech základních či přidružených pojmů, které se týkají kritické sociální práce. Proto je tato bakalářská práce koncipována tak, aby došlo k pochopení konceptu kritické sociální práce a jejímu vztahu k práci sociální. V první řadě je zde popsána metodika této práce, jíž je obsahová analýza literárních zdrojů a SWOT analýza pozitivních a negativních stránek kritické sociální práce a její vyhodnocení. Jedna z prvních kapitol je věnována stručnému popisu pojmu sociální práce, jejích hodnot, přístupů či historii. Dále je brán zřetel na vymezení základních pojmů, z kterých kritická sociální práce vychází, jako je například kritická teorie a kritická tradice. Následně se tato práce zaměřuje na vymezení a definování kritické sociální práce obecně, na popis její historie a jejího vzniku. Poté na její metody a na popis jednotlivých proudů kritické sociální práce, jako jsou například: feministická, anti-opresivní a radikální sociální práce. V další části jsou stručně představeny zahraniční či české organizace, používající kritickou sociální práci v praxi.

2 Cíl práce

Cílem této práce předložit je ucelený přehled informací o kritické sociální práci, jako je vymezení základních pojmů týkajících se této problematiky, popis kritických směrů či nastínění jejího využití v České republice.

3 Metodika

Pro sběr informací v této práci byla použita metoda obsahové analýzy literárních zdrojů. Prvním krokem této analýzy bylo vyhledávání knižních či jiných zdrojů od různých autorů českého i zahraničního původu, které byly k tomuto tématu publikovány. Tyto publikace a informace z nich získané byly porovnávány mezi sebou. Následně zde byly vybrány a použity relevantní informace a poznatky ze zdrojů týkajících se této problematiky, jež se v průběhu těchto publikací opakovaly a shodovaly. A to takovým způsobem, aby došlo k zachování struktury a významu původního zdrojového dokumentu. Při použití nejasných údajů či nesouladu dat získaných z použitých publikací od jednotlivých autorů je tento nesoulad vyjádřen v textu, aby došlo k pochopení rozmanitosti informací a jejich vzájemného porovnání.

Pro bližší zhodnocení kritické sociální práce, vnitřních a vnějších slabých a silných stránek tohoto směru a jeho využití v České republice byla využita SWOT analýza, jež je znázorněna v tabulce č. 1.

Tabulka č. 1: SWOT analýza kritické sociální práce

	Silné stránky	Slabé stránky
Vnitřní faktory	<ul style="list-style-type: none">• podpora boje za lidská práva• snaha o rozvoj povědomí o kritické sociální práci• existence organizací praktikující kritickou sociální práci	<ul style="list-style-type: none">• strach ze změny ze strany klienta či sociálního pracovníka• nedostatečné znalosti kritické sociální práce• nastavení sociálního systému
	Příležitosti	Hrozby
Vnější faktory	<ul style="list-style-type: none">• zmírnění diskriminace, rasismu či oprese• integrace marginalizovaných klientů• participace a zmocnění klientů	<ul style="list-style-type: none">• legislativní omezení• převaha využívání většiny tradičních směrů sociální práce• nespokojenost s radikálními praktikami kritické sociální práce

Zdroj: vlastní

Z tabulky č. 1 můžeme vyčíst, že mezi vnitřní silné stránky pozitivně ovlivňující využití a rozšíření směru kritické sociální práce v České republice se řadí například podpora boje za lidská práva, jež je jedním z hlavních cílů kritické sociální práce. Dále snaha o rozvoj povědomí o kritické sociální práci, ta se projevuje především vzděláváním v oblasti a poté také existence českých organizací praktikující kritickou sociální práci, jež jsou předpokladem pro rozšíření používání tohoto směru sociální práce u nás. Naopak mezi slabé stránky se řadí strach ze změny a to ze strany klienta i sociálního pracovníka, nedostatečné znalosti tohoto druhu sociální práce či nastavení českého sociálního systému založeného na tradiční sociální práci. Mezi vnější pozitivní příležitosti kritické sociální práce se řadí zmírnění či odstranění diskriminace, rasismu či oprese, poté podpora integrace marginalizovaných klientů nebo větší participace a zmocnění těchto klientů. A vnější hrozby tvoří legislativní změny či omezení, převaha používání tradičních směrů sociální práce či nespokojenost s některými radikálními praktikami kritické sociální práce, jako jsou například protestní akce.

Z této SWOT analýzy a výčtu daných faktorů můžeme vypožorovat, že největším problémem bránícím v rozšíření kritické sociální práce v Česku je strach ze změny, neznalost či dodržování tradičních a osvědčených metod sociální práce. Je zřejmé, že pokud bychom tomuto strachu čelili a naučili se přijmout a používat nové techniky a metody, byl by pro české prostředí směr kritické sociální práce jen přínosem. A to především při práci s klienty z vyloučených lokalit, etnických menšin nebo při boji s rasismem či genderovou diskriminací.

4 Sociální práce

Abychom pochopili pojem kritické sociální práce a mohli jej správně aplikovat, je nejdříve nutné náležitě vysvětlit termín sociální práce jako takové. Definovat sociální práci není ale zdaleka tak jednoduché, každá země a každý autor na sociální práci nahlíží jinak, přesto se v zásadě shodují.

4.1 Definice sociální práce

Dle Navrátila (2001) je sociální práce praktická odborná pomoc, založena na principu solidarity, která zajišťuje péči znevýhodněným lidem pomocí různých druhů služeb. Je orientována na pomoc člověku vyrovnat se s očekáváním společnosti a zvládnout její nároky. Sociální práce se snaží poskytnout pomoc člověku takovým způsobem, aby si v budoucnu byl schopen sám individuálně pomoci (Matoušek, 2012). Jejím cílem je zmenšování a předcházení sociálním problémům a patologickým jevům, jako jsou například trestná činnost, domácí násilí a také závislosti (Matoušek, 2013).

Jednou z dalších definic je například definice zmiňovaná ve Věcném záměru zákona o sociálních pracovnících (2015), který by měl sloužit jako podklad pro vytvoření formálního zákonodárného dokumentu upravujícího sociální práci jako profesi. A též zmiňovaná v Etickém kodexu sociálních pracovníků ČR (2006). Kdy tyto dva dokumenty říkají, že sociální práce je profese a vědní disciplína, jež si zakládá na demokracii, lidských právech, spravedlnosti, lidské důstojnosti a jejím cílem je tyto hodnoty chránit a podporovat.

U výše uvedených definic v českém pojetí je otázkou, jak a jakým konkrétním způsobem se tyto hodnoty, jež sociální práce podporuje, mají naplňovat. Tyto definice výslovně nepoukazují na kritiku nerovnoprávnosti ve společnosti a jejího rozvrstvení, ani výslovně nepodněčují člověka ke spravedlnosti a nepoukazují tak na složky důležité pro kritickou sociální práci. Můžeme ale říci, že některé definice kritiku zahrnují při nejmenším v tom, že podporují lidská práva a sociální spravedlnost.

Proto je významnou definicí celosvětová definice sociální práce, kdy je sociální práce definována takto: Sociální práce je profese a akademická disciplína, která podporuje sociální změnu a rozvoj, sociální soudržnost, posílení a osvobození lidí, dále také podporuje sociální spravedlnost, lidská práva, skupinovou odpovědnost a lidskou individualitu (Global Definition of Social Work, 2014).

Z této zmíněné definice lze rozpoznat, že toto definování novodobé sociální práce mezinárodní organizací, výslovně poukazuje na některé složky důležité pro kritickou

sociální práci, jako je například zmocnění klienta neboli „empowerment“, sociální změna či rozvoj a sociální spravedlnost.

Dle zahraničních autorů se v některých ohledech kritika v sociální práci ve světě stala součástí konvenční sociální práce, a tak se o ní nemluví samostatně, i přestože se tato kritika k některým ekonomickým a sociálním tématům staví neutrálně (Pease et al., 2016). Zde je zde vidět podstatná odlišnost mezi konvenční a kritickou sociální prací.

A proto je zásadní oddělovat kritickou sociální práci jako jednotlivý směr sociální práce, který obsahuje různé teoretické přístupy. Autoři pojednávající o kritické sociální práci se v definicích a rozdělení dosti rozcházejí, ale v zásadě některé základní informace popisují stejně. Proto se kritická sociální práce označuje jako pojem zahrnující velmi rozsáhlou škálu proudů a teorií, jež má kromě kritiky jako takové tyto společné znaky: individuálnost, zmocňování člověka, sociální rovnost a spravedlnost (Janebová, 2016).

4.2 Vznik sociální práce

Vznik sociální práce je velmi těžké určit, neboť její počátky se začaly formovat již v dobách počátků samotného lidstva. Prvním příkladem formování sociální práce mohou být různé druhy představitelů, jako jsou například šamani, mudrcové a léčitelé, ke kterým si lidé chodili pro rady. Určitým způsobem tyto osoby začaly poskytovat tu nejprimitivnější formu sociální práce, sociálního poradenství. Dále o vzniku sociální práce, nebo alespoň o určité formu sociálního cítění a pospolitosti, svědčí kmenové uspořádání původních obyvatel, protože tato forma života umožňovala obyvatelům poskytnout pomoc nemocným či starým členům kmene a udržet jejich sociální uskupení (Navrátil, 2001).

Prvotní vznik předchůdců dnešních organizací poskytujících sociální služby je úzce spojen s náboženstvím. Různé druhy tehdejších sociálních zařízení, jako jsou například útulky pro staré, nemocné, raněné, sirotčince či chudobince, byly vedeny různými církvemi, ať už se jedná o církve budhistickou, židovskou či katolickou (Matoušek, 2012).

Do 19. století byla sociální práce realizována převážně pomocí rodinných příslušníků, sousedů, obcí či měst, popřípadě církví. Dle Laavanya et al. (2013) procesy modernizace, industrializace a urbanizace na přelomu 18. a 19 století zapříčinily zmatek a obavy z budoucího sociálního dění a změnily požadavky na sociální práci. Prostředky sociální pomoci, které do této doby fungovaly, již fungovat přestaly, a proto

byla společnost nucena vytvořit jak státní tak i dobrovolné organizace poskytující sociální služby (Navrátil, 2001). Ty měly za úkol tento nepokoj, způsobený skupinou problémových jedinců, vyřešit. Samozřejmě pokud hovoříme o těchto formách sociální práce a jejích zařízeních, nemůžeme je srovnávat se sociální prací, kterou známe dnes. Sociální práce v pojetí dnešního moderního světa se začala formovat zejména na začátku 19. století a ve 20. století (Pierson, 2011).

Za jednu ze zakladatelek sociální práce jakou známe dnes, považujeme, již zmíněnou, americkou aktivistku, reformátorku a sociální pracovníci Jane Addams, která na konci 19. století založila tzv. „Hull House“, ten bychom mohli formou a jeho funkcemi přirovnat k dnešnímu azylovému domu (Stuart, 2013). Dále bylo pro vznik sociální práce stěžejní napsání knihy „Social Diagnosis“, která obsahuje vědecký popis metod sociální práce a její autorkou je americká sociální pracovníce Mary Richmond (Puskajlerová, 2013). Na vývoji sociální práce v České republice se podílela například Alice Masaryková, zakladatelka Československého červeného kříže, díky níž se rozvíjela sociální práce u nás a to pomocí terénních programů a sociálních poraden (Kodymová, 2013).

4.3 Hodnoty sociální práce

Sociální práce je stavěna na určitých hodnotách a principech. Tyto hodnoty jsou důležité nejen pro sociální práci, ale také pro kritickou sociální práci, proto považuji za důležité některé z těchto pojmů definovat, jelikož budou zmiňovány v celé mé práci.

Mezi tyto základní hodnoty patří hodnoty převzaté z Listiny základních práv a svobod (1993) a to jsou: spravedlnost v lidských právech ve společnosti, poté rovnost v těchto právech a svobodách a záruka demokracie.

Další hodnotou je podpora „empowermentu“ neboli zmocňování či zplnomocňování, ten je popisován jako pomoc při rozvoji osobní, mezilidské, ekonomické či politické síly jedince, rodiny či skupiny za účelem zlepšení životní situace klienta a zkvalitnění jeho života (Aadland a Matulayová, 2011; Matoušek, 2012).

Participace je další z hodnot sociální práce a mohli bychom ji dle Etického kodexu sociálních pracovníků ČR (2006) popsat jako podporu zapojení se klienta do řešení jeho vlastní životní situace s využitím jeho zkušeností a zdrojů.

A v neposlední řadě je důležitou hodnotou individuálnost klienta, dle Etického kodexu sociálních pracovníků ČR (2006) představuje úctu vůči jedinečnosti a diverzitě

jednotlivce a to bez zřetele k jeho pohlaví, rasové příslušnosti či sexuální orientaci. Tuto individuálnost sociální pracovník podporuje ve formě seberealizace daného klienta.

Mezi další důležité pojmy týkající se sociální práce můžeme řadit diskriminaci, opresi či marginalizaci.

Diskriminace je pojem označující útisk a upírání určitých práv a sociálních šancí bez zřetele ke schopnosti člověka na základě určité diferenciaci jedince či skupiny příslušné společenské kategorie, jako je například pohlaví, věk, rasa či sexuální orientace (Kajanová, 2017). Tato diferenciaci je nejčastěji brána negativně, a proto ji lidé využívají jako záminku k útisku konkrétních skupin obyvatel. Diskriminace je projevem předpojatosti vůči druhým lidem a je často spojována s rasismem, jenž představuje rasovou nenávisť a upřednostnění práv jedné rasy na úkor druhé (Hnilica, 2010).

Oprese je označení pro negativní použití či zneužití autoritativní síly vůči jedincům, kteří tuto sílu nemají, představuje utlačování jedince či skupiny obyvatel, při němž dochází ke znevýhodnění určité sociální skupiny (Kajanová, 2017). Dle Webra (2010) je v některých případech charakterizována jako nehumánní či nedůstojné zacházení s člověkem či skupinou, kdy tímto utlačováním jsou odebírány těmto lidem určité nároky a práva, k nimž majoritní společnost za normálních okolností přístup má. Oprese v sociální práci souvisí s nespravedlivým rozdělením moci ve společnosti, to zapříčiňuje utlačování sociálně slabých lidí (Weber, 2010).

Dle Kajanové (2017) je s opresí často spojovaná marginalizace a je označována jako nejhorší možná podoba oprese. Marginalizaci popisuje jako vyřazení neboli exkluzi člověka či skupiny obyvatel ze společnosti. A říká, že mezi takovéto marginalizované obyvatele žijící na okraji společnosti se často řadí lidé chudí či lidé na pokraji nezaměstnanosti (ekonomická exkluze), lidé jiné rasy (symbolická exkluze) nebo lidé bez přístupu ke kulturním či politickým akcím (kulturní a politická exkluze).

4.4 Paradigmata sociální práce

Víme, že sociální práce je praktickou disciplínou, jejímž úkolem je pomoci lidem, kteří se ocitli v nějakém ohrožení či krizi, jež nejsou sami schopni zvládnout. Sociální práce je též disciplínou vědní, jež má svá paradigmata.

Paradigmata zmiňuje Kuhn (2011), definuje je a říká, že je to souhrn obecných teorií, idejí, názorů a výsledků získaných z praxe. Tyto paradigmata jsou uznávány velkým množstvím profesionálů a představují určité sdílené schéma či model řešení problému. Jednotlivá paradigmata zachycují určitá pravidla pro rozpoznání, vyhodnocování a řešení

dané situace, jsou předpokladem a východiskem k percepci a vyhodnocení konkrétní věci daným způsobem, jsou navzájem nesrovnatelná a ukazují různý pohled na stejnou věc (Kuhn, 2011). Ke změnám v paradigmatu dochází pouze v takovém případě, kdy se dané paradigma po nějaké době vyčerpá a nepředstavuje už adekvátní řešení pro některé otázky či situace, a proto dochází ke zvrátům či anomáliím a poté i k revoluci vnímání (Matoušek, 2011).

Dle Matouška (2012) sociální práce zahrnuje tzv. „tři malá paradigmat“, ty vznikaly ve 20. století a znázorňují tři různé náhledy na sociální fungování. Jedná se o terapeutické, reformní a poradenské paradigma (Navrátil, 2001; Matoušek, 2012). Tyto paradigmat se odlišují nejen svým základem, ale i svým skutečným dopadem na reálnou situaci.

Sociální práce jako terapeutická pomoc neboli terapeutické paradigma je první z paradigmat sociální práce. Za důležitého činitele tohoto paradigmatu je považováno úsilí o naplnění duševního zdraví a celkové pohody daného jedince (Navrátil, 2001). Dle Navrátila (2001) či Matouška (2012) je v tomto případě sociální práce pokládána za pomoc ve formě intervence či psychoterapie určené jedinci či skupině, jejímž účelem je snaha o zabezpečení sociální a psychické harmonie a rozvoj. Jejím nástrojem je komunikace a důraz na kvalitu vztahu mezi sociálním pracovníkem a klientem. V tomto ohledu je zde pro sociálního pracovníka nutné mít psychologické či terapeutické znalosti (Matoušek, 2012).

Sociální práce jako reforma společnosti či společenského prostředí nebo zjednodušeně reformní paradigma je druhým paradigmatem sociální práce. Dle Matouška (2012) je zde sociální fungování spojováno s představou rovnosti ve všech ohledech lidského života ve společnosti, sociální práce se v tomto případě orientuje na tzv. „empowerment“ neboli zmocňování klienta a to tak, aby daný jedinec či skupina mohli participovat na pozitivní přeměně či reformě jednotlivých institutů a budovat rovný přístup. Dané paradigma se nejvíce užívá v radikální sociální práci či anti-opresivních přístupech (Matoušek, 2012). Toto paradigma se u nás využívá minimálně, v České republice se spíše využívají ostatní dvě paradigmat (terapeutické a poradenské), ty se zaměřují na řešení problémů týkajících se sociálního vyloučení (Kodymová, 2011).

Sociální práce jako sociálně právní pomoc či poradenské paradigma je třetím paradigmatem sociální práce. Dle Navrátila (2001) zde sociální fungování souvisí se způsobilostí vypořádat se s problémem, na dostupnosti a množství informovanosti o poskytovaných službách. V tomto ohledu jde obzvláště o pomoc skrz zprostředkování informací, kontaktů, o poradenství či o umožnění přístupu k jednotlivým zdrojům. Toto

paradigma má za úkol umožňovat naplňování individuálních potřeb jedince, rodiny či skupiny a snaží se o vylepšování soustavy sociálních služeb a o rozvoj růstu osobnosti či komunity (Matoušek, 2012).

4.5 Teorie a přístupy sociální práce

Dle Navrátila (2001) a Matouška (2012) je sociální práce multidisciplinární obor čerpající z mnoha vědních disciplín, mezi které se například řadí psychologie, psychiatrie, sociologie či právo a další. Poznatky z těchto zmiňovaných a dalších vědních disciplín jsou využívány v sociální práci a tvoří soubor určitých teorií či přístupů sociální práce. Tyto teorie a přístupy jsou využívány pro přímou práci s klientem při řešení jeho problému, proto dochází ke spojení teoretických poznatků s praxí, jsou důležitou součástí sociální práce nejen, protože usnadňují práci s klientem, ale také proto, že vytvářejí určitý rámec podmínek pro utváření odborné identity sociálního pracovníka. Dle Novotné (2014) poskytují souhrn uspořádaných informací a určitých návodů či nástrojů, jak jednat s klientem v některých situacích. Usnadňují dále komunikaci a to nejen mezi sociálním pracovníkem a klientem, ale i mezi jednotlivými sociálními pracovníky či mezi různými organizacemi. Těchto teorií a přístupů využívá sociální práce velké množství, proto zde budou představeny pouze vybrané tři následující.

Prvním z přístupů sociální práce je přístup orientovaný na klienta, čerpá z humanistických a existencionálních východisek a teorií, je nejvíce používán v sociálním poradenství, jeho zakladatelem je americký psychoterapeut a psycholog Carl R. Rogers (Navrátil, 2001). Dle Navrátila (2001) je jedním z hlavních předpokladů tohoto přístupu utvoření kvalitního, spolehlivého a otevřeného vztahu mezi klientem a sociálním pracovníkem. Dále říká, že tento přístup klade důraz na zpětnou vazbu, nehodnotící přístup, motivaci klienta či svobodu a racionalitu člověka. Důležitými hodnotami tohoto přístupu jsou proto přijetí, opravdovost a empatie. Přijetí neboli akceptace je popisována jako otevřenost sociálního pracovníka k jedinečnosti klienta, k jeho svobodě a přáním, opravdovost ta představuje upřímné jednání s klientem, empatie ta je vyjádřená snahou o pochopení klientovi situace a zájmem o ni (Nedomová a Špiláčková, 2013). Pörter (2009) říká, že sociální pracovník vycházející z tohoto přístupu nahlíží na klienta jako na individuální a jedinečnou osobnost, vidí jeho potencial a říká, že člověk je odpovědný za své problémy a je schopen je vyřešit sám. Přistupuje ke klientovi empaticky, snaží se porozumět situaci z jeho úhlu pohledu, používá nedirektivní moc a nekritický pohled při pomoci klientovi a považuje za důležité soustředit se na přítomnost. Dle Navrátila (2001)

je sociální pracovník v tomto přístupu podporou pro klienta a nechává klienta, aby si své kroky volil sám, podle jeho nejlepšího rozhodnutí. Jeho úkolem je též podpora rozvoje schopnosti vlastní pomoci, jež byla narušena a pomoc při hledání nejlepšího řešení pro danou problematickou situaci. I malý pokrok v řešení klientovy situace je motivační a rozvíjí jeho osobnost v pozitivním slova smyslu.

Druhým z těchto přístupů je přístup orientovaný na úkoly, ten vznikl v 2. polovině 20. století, vznikl přímo pro potřeby sociální práce a jeho základním cílem bylo vytvoření uspořádaného okruhu řešení pro různé problematické situace v životě klienta (Navrátil, 2001). Jednou z hlavních myšlenek tohoto přístupu je rozvoj sebevědomí a úcty k sobě samému, dále podpora samostatnosti v kladení vlastních cílů a v rozhodování, co je pro klienta prioritní (Navrátil, 2001). Tento přístup se dále snaží o posilování klientových schopností, o jeho aktivní přístup a o partnerský vztah mezi sociálním pracovníkem a klientem, soustředí se především na řešení individuálních problémů, do okruhu těchto problémů se řadí například mezilidské konflikty, problematické chování nebo problémy s adaptací (Novotná, 2014). Spolupráce mezi sociálním pracovníkem a klientem je v tomto přístupu krátkodobá, zaměřuje se především na sestavení a naplnění socioterapeutického plánu, který obsahuje jednotlivé a konkrétně specifikované úkoly, seřazené dle priority, řešící individuální problém klienta a časový rámeček na jejich plnění (Nedomová a Špiláčková, 2013).

Posledním, tedy třetím zmiňovaným přístupem, je systematický přístup. Dle Matouška (2012) vznikl též v 2. polovině 20. století a čerpá především z psychoterapie a psychologie, označení pro tento přístup vzniklo ze slova „systém“ a vychází z předpokladu, že člověk je součástí určitého světa či systému, který si on sám vytváří a je za něj odpovědný. Sdílí ho s ostatními lidmi a potřebuje je, protože pro něj představují jistotu a oporu v jeho jednání, také ho tento systém ovlivňuje, proto je znalost klientova systému pro sociálního pracovníka stěžejní pro práci s ním. Tento přístup se nejvíce užívá při sociální práci s rodinou, ale jeho uplatnění je široké a je vhodný pro práci s jednotlivcem či skupinou, hlavním nástrojem pro práci s klientem je rozhovor (Matoušek, 2012). Nejznámějším reprezentantem a autorem knih o systematickém přístupu u nás je Ivan Úlehla. Ten říká, že úkolem sociálního pracovníka tohoto přístupu je pomoc při vyrovnání mezi tlaky kladené společností na klienta a tím, co si klient přeje sám (Úlehla, 2009).

4.6 Kritika v sociální práci

Kritika a kritické myšlení samo o sobě je součástí lidského života od nedávna, pokud člověk není kritický, nemůže zde být prostor a podmět pro pozitivní změnu toho, co on sám kritizuje. Nejen, že kritika pomáhá k zlepšení v běžném životě jedince, ale je také důležitou součástí profesního života a to platí i u sociální práce. Kritické myšlení a vědomí pomáhá v sociálním pracovníkovi vzbudit zájem nejen o svou pozici ve společnosti, ale též o pozici jeho klientů, a díky tomu může těmto klientům poskytnout podnět pro hromadné organizování a vynucování jejich zájmů, práv a cílů.

Již od počátku existence sociální práce zde existovaly tzv. „kritická teorie“ a „kritická tradice“ (definovány v následující kapitole), ty sloužily jako kritické reflexe pro práci sociálního pracovníka a pro zhodnocení podmínek klientova života (Navrátil, 2014).

Navrátil a Janebová (2010) popisují, že reflexe je zjednodušeně to, co se děje uvnitř nás, jsou to například pocity a dojmy, které v nás klient vzbuzuje, tělesné reakce a předané informace. A říkají, že může nastávat spontánně nebo může být záměrná, právě záměrná neboli organizovaná reflexe je využívána v sociální práci. Pokud se jedná o reflexi v kritické sociální práci, je zde používána jako záměrný nástroj k pochopení životní situace klienta a posouzení jeho dosažené změny (Navrátil a Janebová, 2010).

Dle Navrátila (2014) reflexe či reflexivita získává své místo v kritice a kritické praxi v postmoderní sociální práci, protože kritická reflexe je v tomto daném období od sociálních pracovníků očekávána. Kritická reflexivita klade důraz na pochybování o strukturách sociální moci způsobujících útlak či diskriminaci, pomáhá sociálním pracovníkům najít nový nadhled a umožňuje jim pochybovat a překontrolovat různé aspekty, ať už ze života klientů nebo z praxe sociální práce (Navrátil, 2014).

Sociální pracovník používající kritickou reflexi je takový pracovník, jenž je schopen v průběhu své praxe zužitkovávat pochybnosti z ní nasbírané a využívat je při pomoci klientovi (Navrátil, 2014). Tyto praktické zkušenosti dávají sociálnímu pracovníkovi možnost vidět situaci klienta z různých úhlů pohledu a díky této kritické reflexivitě je sociální pracovník schopen odhalovat skryté utlačující či diskriminující faktory negativně ovlivňující vztah sociálního pracovníka a klienta (Payne, 2016).

5 Vymezení základních pojmů kritické sociální práce

Jelikož se pojem kritická sociální práce používá, jako označení zahrnující mnoho různorodých druhů teorií a proudů, tak se s tímto označením pojí řada podstatných pojmů, jež jsou stěžejní pro její vznik a je třeba je rozlišovat. V následujících podkapitolách budou tyto pojmy popsány a zařazeny do kontextu kritické sociální práce. Jedná se o kritickou teorii a kritickou tradici.

5.1 Kritická teorie

Nežli se dostaneme k definování kritické sociální práce, je třeba se zaměřit na teorie, ze kterých tento druh sociální práce vychází, jelikož ho tyto teorie v historickém a časovém hledisku ovlivňovaly a byly zásadní pro jeho vznik.

Janebová (2014) zmiňuje, že označení kritická teorie se dá vysvětlit jak ze širšího, tak i z užšího hlediska. Ze širšího hlediska je kritická teorie interdisciplinární a tento pojem je používán jako souhrnné označení pro určité různorodé proudy, perspektivy, druhy myšlení, hnutí filozofie a společenských věd v 2. polovině 20. století, kam například patří kritika anti-rasistická a feministická. Říká, že účelem těchto teorií je především člověka emancipovat od útlaků ve společnosti a připravit společnost na radikální sociální změny. Obecně se tato teorie zabývá vývojem kapitalismu a podporou kritického sociálního myšlení v oblasti sociálního útlaku a moci.

Janebová (2014) zmiňuje, že tato teorie navazuje na myšlenky historicky významných osobností. Jako je například německý filozof a politik Karl Marx, ten kladl důraz na nesoulad ve společenských třídách a poukazuje na jejich neustálý boj. Právě on prosazoval spravedlnost ve společnosti a mohli bychom ho považovat za jednoho ze zakladatelů kritické teorie. Dále francouzský filozof a spisovatel Jean-Jacques Rousseau, který ve svých dílech kritizoval společnost a říkal, že se lidé rodí svobodní, avšak žijí v poutech. Či známý německý filozof Immanuel Kant, jež kritizoval lidský rozum a samostatnost, kde právě rozum vidí jako prostředek osvobození od útlaků společnosti.

V užším slova smyslu označení kritické teorie jako celistvého jevu a zaštiťujícího označení pro určitý druh myšlení, bylo vykládáno mnoha autory a mnoha způsoby (Janebová, 2014). Základy této teorie byly stanoveny v souvislosti s tzv. Frankfurtskou školou založenou ve 30. letech 20. století ve Frankfurtu nad Mohanem v Institutu pro sociální výzkum, tato škola se odlišovala od tzv. tradiční teorie zejména orientací na rovnost ve společnosti, emancipaci člověka a jeho vymanění se od různých forem utlačování (Bronner, 2017). Tato škola působila hlavně v Německu, ale po nástupu

fašismu se Frankfurtská škola několikrát přesouvala a to nejdříve do Ženevy, Paříže a poté do USA. Koncem padesátých let se tato škola přesouvá zpět do Frankfurtu nad Mohanem (Valenta, 2011; Bronner, 2017). Proto bychom tuto školu mohli rozdělit, dle historického a místního hlediska, na tři období a to evropské, americké a poválečné (Valenta, 2011).

Dle Valenty (2011) do první generace Frankfurtské školy patří jeden z jejích hlavním reprezentantů Max Horkheimer anebo představitel Theodor Adorno, ti se zaměřují na kritiku nedostatku sebereflexe a rozumu, a tvrdí, že tento nedostatek vede ke vzniku totality. Dále kritizují politický systém a samotný kapitalismus a fašismus, Horkheimer bere také v potaz kritiku spravedlnosti v dělbě práce, ta by měla podpořit spravedlnost ve společenském uspořádání, a měla by napomoci k svobodě lidí od jejich utlačování (Janebová, 2014). Dle Horkheimera by kritická teorie měla být charakterizována tím, že by měla být schopna vysvětlit, proč je sociální realita dnešní doby špatná (Valenta, 2011). Dále by měla určit, kdo se jí účastní, aby danou realitu mohli tito účastníci měnit, a též by měla poskytnout jasná výchozí pravidla pro dosažení pozitivních změn ve společnosti (Janebová, 2014).

K reprezentantům druhé generace této školy se řadí například Herbert Marcuse, ten též kritizuje sebereflexi a stejně tak tvrdí, že právě její nedostatek vede k nárůstu totality ve společnosti, a omezuje myšlení člověka (Valenta, 2011).

Dle Dörre et al. (2018) následující, tedy třetí generaci, můžeme pokládat za nejširší z těchto kritických teorií, jelikož se dostává za hranice, jak Německa, tak samotné Evropy. Tato kritická teorie přejímá nové podněty z USA a zapojuje do sebe kritiku kultury, rasy, genderu, oprese a neposledně celosvětovou kritiku sociální spravedlnosti, představiteli této generace jsou například Axel Honneth a Nancy Fraser.

5.2 Kritická tradice

Dalším z těchto pojmů je tzv. kritická tradice. Pro pochopení jejího významu je velmi důležité ji oddělit od kritické sociální práce. Kritická tradice je sama o sobě mnohem starší než kritická sociální práce, vyskytuje se zde již na počátku vzniku sociální práce jako profese, zatímco kritická sociální práce se vyvíjela až na začátku 60. let 20. století a reagovala na kritické teorie a kritickou tradici (Healy, 2000).

Kritická tradice slouží nejen jako reflexe negativních a pozitivních skutečností ve společnosti, ale jako samotná reflexe práce sociálních pracovníků a je podkladem pro hodnocení životních podmínek klienta (Navrátil, 2014).

Jedním z prvních příkladů této tradice dle Ferguson a Woodward (2009) je kritika sociální práce poskytované organizací Charity Organization Society, ta byla založena na hodnotách střední třídy v USA v 70. letech 19. století. Cílem této organizace byla pomoc chudým rodinám. Členové organizace navštěvovali chudé rodiny a snažili se odlišit, zda si za svou situaci oni sami nemohou, a tak si pomoc zaslouží, či zda si tyto rodiny za svou bídnou situaci mohou sami a nezaslouží si pomoc. Velkému množství lidí proto sociální pomoc nebyla poskytnuta. Tato organizace se navíc stavěla proti některým opatřením, které chtěla jejich vláda zavést, jednalo se například o bezplatnou stravu pro děti ve školách anebo o starobní penzi.

Kritika se zde objevovala od samotných členů této organizace, kde si její členové stěžovali na návštěvy rodin a hodnocení jejich životní situace, tyto návštěvy totiž byly nejen kontrolou života chudých obyvatel, ale také jasně poukazovaly na nadřazenost členů této organizace a tvořily takto strukturální bariéry mezi lidmi (Ferguson a Woodward, 2009).

K neznámějším příkladům kritické tradice a kritiky sociální práce jako takové, patří kritika sociálních hnutí či komunitních domů.

Jedná se například o tzv. „settlement movement“, což bychom mohli volně přeložit jako reformní komunitní hnutí, to působilo v USA a Anglii v roce 1880 až 1920, a jeho záměrem bylo sjednotit a propojit životy nižších a vyšších vrstev společnosti, aby tyto vrstvy mohly fungovat jako jednotné společenství (Bosá, 2011). Byly zakládány tzv. komunitní domy v chudobných částech měst, kde se lidé z vyšších vrstev dobrovolně dělili o bydlení, stravu, zvyky a zkušenosti, aby zmírnili nouzi chudých lidí z nižších vrstev společnosti, v těchto domech byly poskytovány též služby zdravotní péče či vzdělávání, jak pro děti, tak i pro dospělé (Bosá, 2011).

Většina těchto komunitních domů byla zakládána buďto komunitními hnutími nebo katolickou, protestanskou či jinou církví (Stuart, 2013; Kurian et al., 2016). Dle Kurian et al. (2016) byl chod domů zajišťován z větší části na základě dobrovolnictví, kdy dobrovolníci byly většinou ženy středních či vyšších sociálních vrstev, tyto ženy poskytovaly různé formy sociální práce a snažily se o překonání hranic mezi jednotlivými sociálními vrstvami a pomáhaly naplnit potřeby komunit, které se v tomto domě mísily. Jednalo se nejen o pomoc příchozím imigrantům a o krizovou intervenci, ale o pomoc matkám s dětmi či celým rodinám.

Nejslavnějším komunitním domem byl americký „Hull House“, ten byl založen v roce 1889 Jane Addams (Stuart, 2013). Jak již bylo řečeno, tento dům měl sloužit jako

prostředek pro propojení společenských vrstev, a jako místo pro trávení volného času pro lidi, nehledě na jejich finanční či rodinou situaci, nejprve měl tento dům sloužit jako ubikace pro imigranty, postupem času se ale stal spíše domem azylovým či komunitním střediskem, proto v tomto domě byly poskytovány nejen služby ubytovací a poradenské, ale pořádaly se zde volnočasové, politické či kulturní akce (Ferguson a Woodward, 2009).

Dle Kurian et al. (2016) je kritika sociální práce v tomto ohledu zaměřena na pracovníky a dobrovolníky těchto domů, které ve většině případů tvořily ženy z vyšších vrstev, které poskytovaly svou pomoc dobrovolně a snažily se o naplnění potřeb klientů komunitních domů. Historici tyto ženy kritizují za to, že se snažily určitým způsobem vnutit hodnoty a volnočasové aktivity (jako je například šití, pletení či malování) středních a vyšších společenských vrstev příchozím imigrantům a členům nižších vrstev přestože věděli, že tyto hodnoty a aktivity budou pro tyto lidi nepotřebné, protože jejich hlavním cílem bude najít si práci a zajistit rodinu.

6 Kritická sociální práce

Jak tomu bylo již u definování samotné sociální práce, tak i zde je definování kritické sociální práce o něco složitější. Kritická sociální práce v zahraničí a v České republice je velmi odlišná, protože v České republice se kritická sociální práce teprve rozvíjí a není zde tolik využívána jako v zahraničí. Jednotná definice tedy není známá a mnoho autorů se od jejího přesného vymezení straní. Proto se její definice bude dle autorů a jednotlivých zemí odlišovat. To je důvodem, proto abych se pokusila o její jednotné definování.

6.1 Definice kritické sociální práce

Pojem kritická sociální práce se používá jako označení směru sociální práce, pod níž se řadí mnoho různorodých druhů teorií a proudů, a to jak v teoretickém měřítku, tak též v praxi. Jelikož si lze u autorů zabývajících se kritickou sociální prací všimnout, že se odlišují v jejím výkladu, můžeme kritickou sociální práci označit jako zaštiťující pojem pro velmi širokou a různorodou škálu proudů sociální práce (Healy, 2000; Janebová, 2014).

Mezi proudy kritické sociální práce patří dle Peters (2012) radikální, feministická či anti-rasistická sociální práce. Janebová (2014) k těmto proudům dále přidává například anti-opresivní či anti-diskriminační sociální práci. Tyto proudy a jejich společné znaky budou jednotlivě popsány v následujících kapitolách.

I přesto, že se tyto proudy v některých ohledech od sebe odlišují, mají některé společné znaky. Dle Healy (2000) či Janebové (2014) se mezi tyto společné znaky řadí například kritika spravedlnosti, moci a sociálních rolí ve společnosti, kritika útlaku a podpora individuálnosti, participace klienta a jeho zmocňování.

Tento druh sociální práce podporuje pozitivní přeměnu společnosti a zdolávání překážek zapříčiněných utlačováním a nespravedlivostí tvořených dominujícími společenskými vrstvami (Healy, 2000).

Dle Healy (2000 a 2001) je kritická sociální práce a její proudy stavěny na „analýze moci a útlaku a na přeměně mocenských vztahů“.

Campbell a Baikie (2012) říkají, že kritická sociální práce upozorňuje na fakt, že vztahy ve společnosti na jakékoli úrovni jsou politicky orientované, a proto nejsou nestranné, nýbrž jsou podloženy mocí. Také upozorňují na to, že kritická sociální práce vzniká z myšlenek, že skutečnost není pouze jediná a nestranná, a je formována a ovlivňována kulturou, historií a prostředím v němž se člověk nachází.

Dle Pease et al. (2016) je kritická sociální práce reflexí různých skupin nebo kategorií lidí patřících k lidem značně znevýhodněným utlačováním a diskriminací, jsou to skupiny obyvatel, které jsou sociálně, rasově, gendrově či sexuálně diskriminovány. Do těchto skupin se řadí například lidé s nízkým vzděláním, lidé s malým platovým ohodnocením, lidé jiné rasy či lidé s jinou sexuální orientací. Přesně tyto skupiny lidí jsou klienti sociálních pracovníků využívajících kritickou sociální práci.

Sociální pracovník by tak dle kritické sociální práce měl podporovat a usnadňovat život klientům, kteří by se díky němu měli sami zapojovat a překonávat mezivrstevní sociální bariéry, strukturální znevýhodnění a odstraňovat diskriminaci (Healy, 2000). Proto se kritická sociální práce v praxi snaží o zmírňování společenských tlaků na jedince a na snížení opresivních projevů vůči němu (Janebová, 2014 a 2015b).

Abychom porozuměli kritické sociální práci, je nutné pochopit, že tato práce pokračuje v kritické tradici a vznikla na základě jednotlivých myšlenek kritické teorie, jež se zde vyskytuje již od počátku vzniku sociální práce jako profese.

Z literárních zdrojů jako jsou například Healy (2000 a 2001) či Janebová (2014 a 2015b) můžeme konstatovat, že z teoretického hlediska staví kritická sociální práce na myšlenkách kapitalistického a marxistického myšlení, a její teorie se využívaly nejen v sociální práci, ale též v politologii, filozofii či jiných humanitních vědách. Vše, co měly tyto kritické teorie společné, bylo kritizování tohoto kapitalistického myšlení a jeho využívání ve společnosti, protože bylo vnímáno ve společnosti jako podpora v oblasti různých forem sociálního útluaku proti bezmocným a utlačovaným lidem.

6.2 Principy a hodnoty kritické sociální práce

Do principů kritické sociální práce patří například zachování a podpora individuálnosti jedince, rodiny či skupiny, porozumění situaci klienta či spolupráce a začlenění osobních zkušeností klienta při práci se sociálním pracovníkem (Campbell et al., 2012).

Mezi další principy můžeme dále řadit: emancipaci člověka a podporu společenské změny, důraz na sociální spravedlnost a rovnost nebo pomoc utlačovaným lidem. (Pease et al., 2016)

A dále některé již zmíněné principy uváděné Healy (2000) a Janebovou (2014): důraz na vliv sociálních vrstev ve společnosti, kritika individuální odpovědnosti za problém a opomíjení strukturově tvořených bariér a útluaku, důležitost rovnovážného vztahu mezi sociálním pracovníkem a klientem, snaha o zapojení klienta do řešení jeho problému a podpora zmocňování marginalizovaného klienta.

Z těchto základních principů kritické sociální práce můžeme vyvodit nadcházející hodnoty: rovnoprávnost, ochrana lidským práv a spravedlnost, „empowerment“, individuálnost a diverzita člověka, podpora začleňování obyvatel do společnosti, komunitní soužití, důraz na kooperaci a participaci, sociální pomoc a podpora sociálních změn na osobní i společenské úrovni (Pease et al., 2016).

6.3 Cíl kritické sociální práce

Jak již bylo v předchozích podkapitolách zmíněno, kritická sociální práce kritizuje strukturální rozdělení moci ve společnosti, klade důraz na sociální spravedlnost a rovnost, lidská práva a podporuje sociální změny (Pease et al., 2016).

Hlavním cílem kritické sociální práce je proto obzvláště emancipace společnosti, přičemž by tato emancipace měla být prostředkem ke kompletní radikální změně, transformaci či reformě ve společnosti, a ta by měla zapříčinit zdoání mezivrstevních bariér a útlaků, které byly doposud tímto společenským rozvrstvením tvořeny (Healy, 2000). Dále udržování rovnoprávnosti a spravedlnosti ve společnosti, předcházení diskriminaci a opresi, a dodržování lidských práv (Pease et al., 2016).

Tyto sociální změny by měly být možné díky práci sociálních pracovníků, právě oni by měli podrobně analyzovat tyto sociální vrstvy a jejich dopad na sociální život lidí, měli by hledat propojení mezi nimi a osobní zkušeností lidí, jež právě ony formují (Healy, 2000 a 2001). Měli by odhalovat faktory ovlivňující tyto zkušenosti zapříčiněné sociálním a politickým děním v dané zemi, s těmito skutečnostmi by měli seznamovat nejen své klienty, ale také širokou veřejnost, vzdělávat je v tomto ohledu (Janebová, 2015a). Proto by úkolem sociálních pracovníků mělo být navyšování povědomí lidí, aby tito lidé byli schopni porozumět společenským problémům vznikajícím z těchto společenských struktur, takovým způsobem, aby se dalo předcházet těmto sociálním nerovnostem a útlakům, a nedocházelo by k nim opakovaně (Healy, 2000 a 2001).

Sociální pracovník by se měl stavět na stranu utlačovaných a znevýhodněných lidí, podporovat jejich individuálnost, rozvíjet jejich schopnosti a dovednosti a snažit se zmírnění tlaku, který na ně společnost klade, a to vše na základě participace daných lidí do řešení jejich problému (Healy, 2000 a 2001; Janebová, 2014 a 2015b).

6.4 Označení kritické sociální práce

Pojmenování tohoto směru jako kritické sociální práce se v průběhu její existence značně mění, a proto jeho označení není jednotné. Nejen, že se jeho označení liší dle země, ve které se používá. Ale též velké množství autorů, jež o tomto směru hovoří, jej nazývají odlišně. To je zapříčiněno tím, že kritická sociální práce je, jak již bylo zmíněno, v některých případech řazena pod konvenční sociální práci (kritika v sociální práci) a také tím, že spojuje jednotlivé teorie a proudy, proto se v některých případech tyto proudy a jejich názvy značně zaměňují. Přesto všechna tato označení různorodých proudů s podobnými nebo dokonce i stejnými znaky můžeme zahrnout pod kritickou sociální práci.

Označení tohoto proudu jako kritické sociální práce se začalo používat v 90. letech 20. století i přesto, že kritická sociální práce vznikala už v 60. letech 20. století a užívali ho zejména autoři v australské a kanadské literatuře zabývající se kritickou sociální prací (Healy, 2000; Janebová, 2014). Příkladem tohoto označení může být profesorka sociální práce Karen Healy (2000), vyučující sociální vědy na australské Queenslandské univerzitě, která kritickou sociální práci nazývá „sociální prací aktivistickou“. Dále švýcarská sociální pracovnice Silvia Staub-Bernasconi (2009) a významný český autor řady knih o sociální práci docent Oldřich Matoušek a kol. (2013), jež tuto sociální práci označují jako „radikální sociální práci“. Anebo australská profesorka sociální práce na RMIT univerzitě Cathrine McDonald (2006), jež se přiklání k označení „kritická praxe“. V české literatuře, pojednávající o kritické sociální práci, se také můžeme setkat s označením „jiná“ sociální práce (Janebová, 2014).

Neboť, jak jsem již naznačila, je označení pro kritickou sociální práci velmi zmatečné a v některých případech velmi nejasné, budu ve své práci označovat tento druh sociální práce různě, například „jiná“ sociální práce. A přesto se bude jednat o stejný druh sociální práce. Při popisu a definování jednotlivých proudů této kritické sociální práce budu používat jejich konkrétní označení jako je například radikální, feministická či anti-opresivní sociální práce.

7 „Jiná“ sociální práce

„Jiná“ sociální práce se též používá jako označení kritické sociální práce a to v České republice (Janebová, 2014). I zde se jedná o pojem zaštiťující označení pro široké množství různých proudů sociální práce a též platí, že se tyto proudy v některých věcech shodují a v jiných vylučují. Rozdílnost těchto proudů se liší dle lokace jeho vzniku, historickým kontextem či autorem hovořícím o něm.

Jelikož kritická sociální práce v České republice nemá zatím velké zastoupení a je teprve na svém zrodu, je zde jen velmi málo specializovaných knih, článků či jiných textů, jež se tímto druhem sociální práce zabírají.

Přesto je v nedávné době vidět snaha tuto situaci změnit. Nejen, že zde vzniká mnoho závěrečných prací s tímto tématem, díky níž se kritická sociální práce v České republice dostává do popředí, ale je také vidět zájem sociálních pracovníků, studentů či veřejnosti o tento druh sociální práce. Už jen tato bakalářská práce je tomu příkladem.

Označení „jiná“ sociální práce používá ve svých textech Radka Janebová. Ta je jednou z průkopnic této kritické sociální práce v České republice. A je autorkou skript vydaných v roce 2014 popisujících tento druh sociální práce, jež nesou název *Kritická sociální práce* (Janebová, 2014). Tyto skripta popisují samotnou kritickou sociální práci, její proudy a též její teorie či metody. Kromě těchto skript je kritická sociální práce zmiňována například v oblastech, jako kritická perspektiva či reflexivita, a to u anti-opresivního přístupu či anti-rasistické sociální práce (Navrátil, 2013).

Kritická sociální práce v České republice se obzvláště zaměřuje na práci případovou, ta je brána jako reakce na aktuální problém klienta a poskytuje jeho řešení ve formě snahy o změnu klientovy situace, změnu společenského prostředí nebo pomoc při adaptaci člověka na nároky kladené společností (Janebová, 2014). Cílem této sociální práce je nabídnutí pomoci a podpory při pátrání po způsobu řešení lidem, jež jsou utiskováni společenským prostředím (Healy, 2000).

V kontextu zážitků z existence socialismu v České republice je možná označení kritická sociální práce těžko přijatelné pro člověka, jenž si tuto situaci zažil. Avšak kritická sociální práce nebo spíše její teorie vycházejí z myšlenek Marxe a Frankfurtské školy, a přesto nemají s komunistickým marxismem, používaným za doby Československa, mnoho společného (Janebová, 2014). V tomto ohledu se tedy nesmíme bát přijmout myšlenky, jež evokují individuální zavinění problému, a nejsou tak vázány

na vinění příčin problému plynoucích z polické situace státu. Protože bychom se mohli ochudit o jiný nahléd či interpretaci českého pojetí případové sociální práce.

A proč se vlastně tento druh sociální práce označuje jako tzv. „jiná“ sociální práce? Možná je tomu tak, protože se určitým způsobem liší od společenského standardu vytvořeného v souvislosti s tradiční sociální prací.

8 Vznik kritické sociální práce

Kritická sociální práce navázala a vznikla z kritických teorií a kritické tradice a byla považována za prostředek pro zachování spravedlnosti ve společnosti, v návaznosti na tuto kritickou tradici zabývající se individuální či případovou prací s klientem, se snažila o řešení problémů s adaptací klientů do společenského světa, na které působily opresivní či diskriminační tlaky společnosti (Healy, 2000) Vznikla jako reakce na jakousi potřebu či nárok tehdejší společnosti a poukazovala na nutnost potlačení, zmírnění či odstranění těchto tlaků vytvořených společnostmi (Janebová 2014).

8.1 Vznik kritické sociální práce v zahraničí

Vznik kritické sociální práce v zahraničí se datuje mezi 60. až 80. léty 20. století. Dílčí autoři, hovořící o kritické sociální práci, uvádějí datování vzniku rozdílně. Například dle Healy (2000) se kritická sociální práce rozvíjela už na počátku 60. let 20. století. McDonald (2006) zase uvádí, že se tato sociální práce rozvíjela až okolo 80. let 20. století, jelikož nepovažuje za součást kritické sociální práce radikální sociální práci. Údajně je tato neshoda ve vymezení vzniku kritické sociální práce v zahraničí zapříčiněna tím, že jednotliví autoři, jak již bylo zmíněno, označují kritickou sociální práci jinými názvy. A tak vzniká nesoulad nejen v jejím označení, ale i v nepřesném vymezení datování vzniku kritické sociální práce. Dále se též autoři rozcházejí v tom, jaké proudy pod kritickou práci spadají. Velmi často se stává, že do kritické sociální práce není řazena sociální práce radikální, viz McDonald (2006). Ta se již rozvíjela v 60. letech 20. století, a proto je kritická sociální práce považována za navazující směr radikální sociální práce (Janebová, 2014).

Za vznik kritické sociální práce můžeme tedy považovat počátek 60. let 20. století, jelikož už v tomto období se začaly objevovat směry poukazující na nespravedlnost ve společnosti, na její struktury a na potřebu změny v této oblasti (Healy, 2000; McDonald, 2006). Tyto směry upozorňovaly na problematiku pocházející z podmínek a nároků, jež společnost na jedince klade a uváděly ji jako důvod selhání jedince v osobním životě, zároveň tyto směry vznikaly jako reakce na historické události či politické a sociální dění v tomto období (Healy, 2000). Proto se, díky protestům za občanská práva či práva žen a gayů, začala rozvíjet radikální sociální práce a ostatní kritické přístupy sociální práce (Ferguson a Woodward, 2009).

V 80. letech 20. století dle Ferguson a Woodward (2009) je vznik kritické sociální práce spojován s politickým děním, kdy tento směr vznikl jako reakce na světovou

globalizaci, jež se v tomto období projevovala nejen v ekonomické, ale i v sociální oblasti. Kriticky hodnotí zásahy sociálního státu a snaží se je omezovat (Healy, 2000). V tomto období se sociální práce řídí nově zavedeným manažerským či ekonomickým diskursem, ten do sociální práce přivedl nová označení, jako jsou například standardizace, efektivnost či poskytovatel a uživatel sociálních služeb (McDonald, 2006). Ze sociálních pracovníků se stali manažeři, začala převládat individuální či případová sociální práce oproti celistvé sociální práci a snahu o přetvoření společenského prostředí či o klientovu pozitivní změnu nahradilo řešení společenským problémů na individuální úrovni (McDonald, 2006).

I přesto, že se jednotlivé proudy kritické sociální práce začaly formovat v poměrně stejném časovém období a to v druhé polovině 20. století, tak tyto proudy pocházejí z různých částí země. Období či místo vzniku jsem již zmiňovala u předchozích kapitol, kde jsou tyto proudy podrobněji popsány. Zde se budeme soustředit na historické zasazení těchto proudů dle hlavních zemí jejich vzniku a na východiska, z kterých tyto směry vycházely a formovaly je.

Ve Velké Británii se kritická sociální práce rozvíjela v podobně anti-diskriminačního a anti-opresivního proudu a to na přelomu 80. a 90. let 20. století, hlavní myšlenkou těchto proudů je změna přístupu společnosti k diskriminovaným a utlačovaným lidem a utváření rovnocenných životních podmínek pro všechny obyvatele (Payne, 2016). Úkolem tohoto proudu je upozorňovat na nespravedlnost a společenské nerovnosti, které vznikají nerovnoměrným uspořádáním ve společnosti a způsobují diskriminaci či opresi, to ať rasového nebo genderového typu či takovému útlaku založenému na zdravotním postižení (Allan et al., 2011).

Součástí kritické sociální práce jsou nejen již představené proudy této sociální práce, ale další. Jedním z nich je například strukturální přístup, ten vznikl na konci 70. let a na počátku 80. let 20. století v Kanadě, za jeho zakladatele se považují Wood a Tully (Weinberg, 2013). Úkolem tohoto směru je nejen propojení klienta a jeho společenských zdrojů, ale také zjištění, co klientům brání v získání těchto zdrojů (Allan et al., 2011). Sociální pracovník by v tomto směru měl dbát na rovnost všem utiskovaných skupin a preferování sociálního blaha nad blahem ekonomickým, dále by měl dbát na pomoc klientům zvládnout jejich nepříznivou situaci, pomoci jim v pochopení této situace a umožnit mu hodnotit ji kriticky (Payne, 2016). Důležité je pochopení odlišnosti daného jedince, jenž ho znevýhodňuje, solidarita a uvědomění si, že člověk není jediný, kdo se s touto odlišností musí vyrovnat, přijmout ji a aktivně ji využívat (Allan et al., 2011).

A snaha o změnu společnosti, jejího přístupu k utlačovaným skupinám a pochopení důvodu vzniku této oprese (Weinberg, 2013).

V Austrálii se kritická sociální práce rozvíjela na konci 50. a na začátku 60. let 20. století, kritika společnosti byla zahrnuta především ve výzkumech v oblasti sociologie, které zkoumaly příčiny vzniku společenských problémů (Allan et al., 2011). Později, v 70. letech 20. století, byla tato kritika zaměřena na marxistickou sociální práci, prosazovala názor, že vznik problematické situace v klientově životě je zapříčiněn společností a jejími nároky, a ne osobním selháním daného jedince, a také se snažila o deprofesionalizování sociální práce a přesun moci sociálního pracovníka na klienta (Allan et al., 2011).

8.2 Vznik kritické sociální práce v České republice

Pokud se jedná o vznik kritické sociální práce v České republice, je třeba zmínit, že její vývoj je rozdílný oproti vývoji zahraničnímu, tento druh sociální práce se zde formoval teprve v nedávné době a to až v 90. letech 20. století a nemá v České republice jasnou podobu, objevuje se zde pouze teoreticky a je využíván jen minimálně oproti jiným směrům sociální práce (Janebová, 2014 a 2015b).

Nepřítomnost využívání tohoto směru v českém prostředí je údajně zapříčiněna jeho neznalostí, strachem z neznáma či změny, konzervativním přístupem k protestům či jiným akcím, které jsou projevem nesouhlasu s danou problematikou a zaneprázdněností sociálních pracovníků. (Janebová, 2014 a 2015b).

Dle Smutka a kol. (2010) se tato sociální práce u nás projevuje především v podobě případové práce a řeší obzvláště nedostatky na individuální úrovni klienta. Nesnaží se o radikální změnu společnosti a jejího uspořádání jako v zahraničí.

9 Metody kritické sociální práce

Metody sociální práce můžeme všeobecně definovat jako určité postupy či instrukce používané při řešení konkrétních situací při práci s klientem (Navrátil, 2001). Tyto metody jsou vázány na daného klienta, situaci, ve které se nachází, a na jeho vazby s okolím (Matoušek, 2013).

Kritická sociální práce ke své realizaci samozřejmě využívá mnoho těchto metod. Některé jsou vázány na samotné proudy kritické sociální práce a můžeme je zařadit do kritické perspektivy, jiné jsou používané v sociální práci obecně. Záleží ovšem na tom, jaké metody si kritický sociální pracovník zvolí používat a realizovat ve své práci s klientem, v takovémto případě jsou pak i tyto metody považovány za metody kritické sociální práce.

Metod samotné sociální práce je velmi velké množství, a proto zde uvádím jen některé, jež jsou nebo mohou být využívány kritickou sociální prací. Zároveň bych chtěla upozornit, že jiné metody kritické sociální práce často splývají s jednotlivými principy jejich proudů, jako je například „empowerment“. Některé metody již byly zmíněny u charakteristiky a popisu proudů kritické sociální práce, zde budou shrnuty a dále popsány.

9.1 Základní metody kritické sociální práce

Jednou z hlavních metod kritické sociální práce je tzv. kritická případová práce (Matoušek, 2013). Kritická případová práce je sociální práce s jednotlivcem, usiluje o jeho vzdělávání a o změnu ve vnímání sebe samého v kontextu společenských struktur, to vše za účelem podněcování pozitivních změn v daném sociálním systému (Ferguson a Woodward, 2009). Kriticky hodnotí tradiční případovou práci a to z toho důvodu, že tato práce viní ze selhání klienta sociálních služeb a přisuzuje mu patologické chování, a proto přehlíží negativní vliv sociálních struktur působících na něj (Fook, 1993). Úkolem sociálního pracovníka při používání této metody je poukazovat na utlačování a diskriminaci vycházející z těchto struktur a snažit se o jejich reformaci (Fook, 1993).

Další metodou je kritická skupinová práce navazující na myšlenky tradiční sociální práce se skupinou, jako jsou například vzájemné sdílení zkušeností skupiny, naplňování potřeb členů skupiny či pozitivní změna uvnitř i vně skupiny (Matoušek a kol., 2013). Kritická skupinová práce říká, že pomocí kolektivní spolupráce, skupinových aktivit či protestů jsou lidé schopni dosahovat sociálních změn, a to na základě nepodlehnutí

požadavkům sociálního systému a uvědomění si svého útisku a útlaku (Nedělníková, 2013; Janebová, 2014).

Mezi metody kritické sociální práce se též řadí kritická komunitní práce neboli komunitní organizování, jedná se o prakticky nejstarší zavedenou metodu kritické sociální práce, jelikož jejím účelem je změna společenských systémů a struktur (Matoušek a kol., 2013; Janebová, 2015b). Podobně jako je tomu u kritické skupinové práce, je cílem této metody nejen naplňování a uspokojování potřeb členů komunity a řešení individuálních problémů na základě skupinové spolupráce, ale také přeměna tohoto problému na problém společný ve snaze o potlačení příčin jeho vzniku (Staub-Bernasconi, 2009). Cílem kritické komunitní práce je též změna společenských struktur, zmírnění opresivních tlaků a společenských nerovností, podpora osobního růstu, participace a spravedlnosti v rozdělování moci ve společnosti (Gojová, 2013). Dle Staub-Bernasconi (2009) je v této sociální práci potřeba myslet kriticky a upozorňovat na její nedostatky, například v oblasti omezeného zapojování marginalizovaných či minoritních skupin obyvatel do těchto komunitních akcí.

9.2 Jiné metody kritické sociální práce

Kromě základních metod kritické sociální práce existují i metody dle jiných typologií (Janebová, 2014), mezi ně se řadí například následující metody.

Již několikrát zmíněný „empowerment“ základní metoda sociální práce představující pomoc a podporu při dosažení individuální kontroly a moci nad životní situací klienta (Gojová a Glumbíková, 2015). Úkolem zmocňování je pomoc utlačovaným jedincům k uvědomění si jejich práv a k lepšímu využívání jejich zdrojů (Staub-Bernasconi, 2009). Ve skupinové a komunitní práci se využívá zplnomocňování ke sjednocení utiskovaných lidí za účelem vzniku skupin se stejnými zkušenostmi, které mohou být důvodem pro společné protestní akce (Janebová, 2014). „Empowerment“, stejně jako následující metoda, se nejvíce využívají v anti-opresivním nebo anti-rasistickém přístupu kritické sociální práce (Matoušek, 2012).

Obhajoba klientských práv nebo v angličtině také „social advocacy“, za sociální advokacii můžeme považovat obhajobu práv znevýhodněných obyvatel a příslušníků marginalizovaných skupin nebo hájení práv jednotlivců na individuální úrovni (Janebová, 2014). Tato metoda je využívána v situacích, kdy je nemožné zmocnění klienta například z důvodu závažného tělesného postižení, nemoci či věku (Staub-Bernasconi, 2009).

Participační akční výzkum je výzkum, jehož účelem je využití vědeckého zkoumání k podněcování změn ve společnosti, bourání sociálních bariér či k pomoci při řešení nepříznivé situace v životě klienta a nejen k popisu dané problematiky (Hendl, 2016). Hlavní myšlenkou tohoto výzkumu je snaha o odstranění bariér mezi účastníkem výzkumu a výzkumníkem, participanti se nemají na daném výzkumu jen podílet, ale mají se během něho vzdělávat, následně zpracovávat a analyzovat získané poznatky a interpretovat výsledky výzkumu (Bjelončíková a kol., 2015). Participační akční výzkum se především zaměřuje na problematiku sociální nerovnosti v oblasti genderové, etnické či společenské nerovnosti, cílem výzkumu je dosažení samostatnosti a zplnomocnění pomocí základních principů a metod sociální práce, jako jsou například spolupráce, participace či posílení (Gojová a kol., 2014).

Mezi další metody kritické sociální práce se řadí například vytváření tzv. „networks“ sociálních sítí či hnutí, organizace protestních akcí za účelem radikálního projevu nesouhlasu či nespokojenosti se sociální a politickou situací či podporování alternativních organizací založených na solidaritě a nezávislosti poskytujících sociální, terapeutické či jiné služby (Janebová, 2014 a 2015).

10 Proudý kritické sociální práce

Pod kritickou sociální práci se řadí velké množství různorodých proudů, které nejen v některých ohledech splývají, ale mohou se navzájem vylučovat. Označení a popis jednotlivých proudů se odlišuje nikoli jen dle zemí, ale také dle autorů hovořících o nich. Proto se v jejich názvosloví a rozdělení podstatně odlišují.

Níže v textu, v dalších podkapitolách, budou popsány nejprve tyto společné znaky proudů kritické sociální práce, následně budou vybrané proudy jednotlivě představeny a dále charakterizovány.

Jedná se především o tyto proudy kritické sociální práce: radikální, feministická, anti-rasistická, anti-opresivní či anti-diskriminační sociální práce (Janebová, 2014; Peters, 2012).

Mezi proudy kritické sociální práce se v některých případech řadí i další proudy, jako jsou například post/strukturální sociální práce, různé modely komunitní práce apod., kterým v této práci nebude věnována větší pozornost (Fook, 2016).

10.1 Společné znaky proudů kritické sociální práce

Jak již bylo zmíněno kritická sociální práce je velmi různorodá, má mnoho označení, definic a také podob. I přesto se její proudy vzájemně prolínají a mají tak společné některé nadcházející znaky.

Kritická sociální práce si klade za cíl to, aby se sociální pracovníci stavěli na stranu lidí, kteří jsou ve společnosti bezbranní a jsou utiskováni (Janebová, 2014 a 2015a,b). Dle Healy (2000) pohledu kritické sociální práce je společnost rozdělena na dvě protichůdné skupiny, jednou z nich je skupina zvýhodněných lidí, kam se řadí vyšší a střední vrstvy společnosti, sem patří například heterosexuálové a lidé bez handicapu. Opačnou skupinou stojící na druhé straně jsou lidé znevýhodnění, to jsou lidé nižších vrstev společnosti, ti se velmi často setkávají s různými formami genderové, rasové a jiné diskriminace. Do této skupiny se řadí například homosexuálové, tělesně postižení nebo lidé jiné rasy. Jelikož jsou lidé stojící na této straně považováni za utiskované a nedokáží se sami bránit, je z tohoto důvodu na sociální pracovníky nahlíženo jako na vlivné, protože právě oni mají přístup k moci, jenž tito lidé nemají.

Tento druh sociální práce klade důraz na kritiku rolí těchto sociálních skupin a jejich struktur, jak v oblasti sociální, tak ekonomické a politické (Healy, 2000). Sociální pracovníci by se měli orientovat v těchto strukturách, ovlivňujících pohled na sociální práci, a měli by předcházet kritice z nich plynoucí (Healy, 2001). Díky znalosti těchto

struktur a jejich dopadu na lidské životy by sociální pracovníci měli podněcovat pozitivní sociální změny ve společnosti ku prospěchu utiskovaných, a měli by předcházet dalšímu útlaku (Janebová, 2015b). Dále by s těmito poznatky měli seznamovat širokou veřejnost a zvyšovat její povědomí, aby se samotným problémům plynoucím z těchto struktur dalo zabránit již před jejich vznikem (Janebová, 2014).

Dalším společným znakem kritické sociální práce je podpora tzv. „empowermentu“ utiskovaných lidí, ta neslouží jen k emancipaci jednotlivce, ale i skupiny, a je podporována za účelem uvědomění si, že lidé jsou schopni aktivně využívat svou sílu ku prospěchu, a pomocí skupinových akcí dosahovat sociálních změn (Staub-Bernasconi, 2009).

10.2 Radikální sociální práce

Jedním z ústředních proudů kritické sociální práce je radikální sociální práce. Ta se začala formovat jako jeden z prvních proudů této sociální práce a to mezi 60. a 70. lety 20. století (Healy, 2000; Ferguson a Woodward, 2009).

Pro označení této sociální práce se též používá označení „progresivní“ sociální práce či „marxistická“ sociální práce, a to z toho důvodu, že vychází z marxismu, kritiky kapitalismu a lidské svobody v něm obsaženém (Healy, 2000; Ferguson a Woodward, 2009).

Radikální sociální práce je rozlišována na dvě období jejího fungování, prvním obdobím je radikální sociální práce v 60. a 70. letech 20. století, tato sociální práce je nazývána tzv. původní radikální sociální prací (Turbett, 2014). Je založena na myšlenkách marxismu, zabývá se vývojem sociálních hnutí a skupin, mohly bychom ji a její myšlenky pokládat za výchozí pro vznik různých směrů kritické sociální práce (Ferguson a Woodward, 2009). A to proto, že se radikální sociální práce podílela na vzniku zásadních kritických a radikálních složek v sociální práci a zařadila do ní důležitá témata a jejich kritiku, jako jsou například lidská svoboda, oprese, rasismus či diskriminace (Turbett, 2014).

V druhém období, datovaném od 80. let 20. století, se tato sociální práce označuje jako tzv. nová radikální sociální práce, a je spíše považována za oddělený směr sociální práce, než jako proud řadící se pod kritickou sociální práci (Ferguson a Woodward, 2009). V tomto období došlo k menšímu upuštění od radikální sociální práce v praxi, protože se sociální práce v západních zemích začala více zaměřovat na problematiku oprese u společenských kategorií jako jsou rasa či gender (Turbett, 2014).

Globalizace, která probíhala v 90. letech 20. století, s sebou přinesla tzv. manažerismu, ten ovlivnil sociální práci, ta se začala stávat více kontrolovanou a byla omezována byrokracií a novými počítačovými programy na zpracování dat klientů (Lavalette, 2011). Odezvou na tento manažerismus bylo znovuoživení radikální sociální práce, jak ji známe dnes (McDonald, 2006).

Tato sociální práce je tvořena na základě skupinové či komunitní sociální práce, podporuje tvorbu sdružení a skupin za účelem sdílení zkušeností s opresí (Ferguson a Woodward, 2009).

Radikální sociální práce je kritikou kapitalismu a říká, že právě ten využívá zaměstnanost a boj o zaměstnání jako pramen pro nerovnosti vznikající ve společnosti, a k této nerovnosti přispívá i sociální kategorizace, například na základě věku či pohlaví (Peters, 2012). Tato sociální práce je také kritikou tzv. sociálního státu, který údajně udržuje spíše kapitalistický systém než to, aby byl prostředkem pro řešení sociálních problémů, což mělo být jeho hlavním účelem (Healy, 2000; Ferguson a Woodward, 2009).

Pokud se jedná o určité principy radikální sociální práce, tak ty zmiňuje Weinstein (2011): radikální sociální práce požaduje, aby společnost nebyla založena na společném či státním vlastnictví, ale aby existovalo vlastnictví soukromé a díky němu by bylo možno dosahovat zisku a naplňovat potřeby společenských menšin, jež tvoří většinu společnosti.

Fook (1993) říká, že se radikální sociální práce zaměřuje na strukturální nerovnosti ve společnosti a hledá důvody vzniku sociálních problémů v ekonomické rovině, dále se snaží o odhalování fungování sociálního systému či kontroly, o obranu před opresí, o změnu společnosti a v neposlední řadě o kritiku společenského řádu.

10.3 Feministická sociální práce

Feminismus se v sociální práci projevil až s příchodem jeho druhé vlny, a to na počátku 60. let 20. století (Butler-Makoro et al., 2018). Vynořil se jako pomoc při řešení problematických otázek týkajících se ženství a genderu (Janebová, 2006 a 2014). Tento směr není zaměřen jen na genderovou nerovnost a otázky spojené s ženstvím a postavením žen ve společnosti, ale je také představitelem kritické reflexe sociálních rolí ve společnosti, genderového pořádku a oprese vůči ženskému pohlaví (Kajanová, 2017).

Tento druh sociální práce vyzdvihuje následky patriarchy uplatňovaného společností, jimiž jsou například znevažování rolí žen v domácnostech, přidělování neplnohodnotných pracovních pozic sociálně slabým ženám, bezplatné využívání žen

jako pracovních sil o nemohoucí a seniory (Turbett, 2014). Či sexuální a domácí násilí páchané na ženách, jež je dle Kajanové (2017) zapříčiněno nadřazeností muže nad ženou, přivlastňující si nárok na to, že ji může sledovat, dohlížet na ni a v některých případech ji i ovládat.

Cílem feministické sociální práce je podpora samostatnosti a sebedůvěry žen, obhajoba genderu a jeho rovnosti, snížení diskriminace na základě pohlaví, snížení rozdílnosti v právech žen a mužů (Kajanová, 2017).

Jak feminismus, tak také feministická sociální práce, je rozdělena do několika následujících proudů (Janebová, 2006).

Jedním z těchto proudů je feministická sociální práce neboli tzv. liberální feminismus, základními hodnotami pro tento směr jsou samostatnost, originalita a rovné šance (Janebová, 2006). Liberální feminismus poukazuje na skupinovou nerovnost žen a jejich diskriminaci, těmto nerovnostem by měla předcházet daná politika státu a zákony týkající se obrany vůči pohlavní diskriminaci a dalším feministy vnímaným problémům (Kajanová, 2017).

V sociální práci se tento směr využívá v podobě případové práce a ten říká, že každý může svou životní situaci změnit sám (Janebová, 2006; Butler-Makoro et al., 2018). Úkolem sociálního pracovníka je pomoc při výběru strategie a při tvorbě cílů klientky takovým způsobem, aby byla podporována její samostatnost a sebejistota, také naučit klientku prosadit se v mužském prostředí, předcházet a ubránit se sexuálnímu obtěžování a naučit ji ekonomické nezávislosti (Butler-Makoro et al., 2018).

Dalším z proudů feministické sociální práce je radikální feminismus, ten vznikl jako protiklad k liberálnímu feminizmu, oproti liberálnímu feminizmu se radikální feminismus nebo radikální feministická sociální práce snaží o vytváření ženských institucí, které by podporovaly ženské potřeby a rozvíjely ženskou solidaritu (Janebová, 2006 a 2014). Z tohoto směru vycházejí například svépomocné ženské skupiny, krizová centra či azylové domy pro ženy a pro matky s dětmi, kde ženy mohou sdílet své pozitivní a negativní zkušenosti mezi sebou a poskytnout si tak vzájemnou podporu (Kajanová, 2017).

K cílům radikální feministické sociální práce se neřadí ochrana tradiční rodiny, ale ochrana práv žen a to i přesto, že někteří sociální pracovníci k ochraně této rodiny směřují, bez zřetele k dané situaci, protože právě touto ignorací konkrétní situace dochází k institucionalizaci násilí páchaného na ženách (Janebová, 2006). Proto je cílem této

sociální práce boj proti tomuto problému a proti neutrálnímu označení násilí páchanému muži na ženách, jako je například partnerské násilí (Janebová, 2014).

Poté se k těmto proudům řadí socialistický feminismus, ten je založen na kritice kapitalismu a nahlíží na ženy jako společenskou vrstvu produkující domácí výrobu, z tohoto důvodu je ženám v tomto ohledu přisuzováno podřadné postavení a dochází k jejich utlačování, z kterého je obviňován vládnoucí patriarchát ve společnosti (Healy, 2014).

Dle Janebové (2006) společnost prosazuje tradiční rodinné uspořádání, v němž by se žena měla starat o děti a domácnost na úkor své vlastní kariéry, a ta také říká, že zde není brán v potaz boj za stejné pracovní ohodnocení za ženskou práci.

Posledním proudem je postmodernistický feminismus, jehož úkolem je odstranění označení muž/žena, tento směr se snaží překonat genderový stereotyp a tvrdí, že k jeho odstranění nemůže dojít, pokud bude svět rozdělen do těchto genderových kategorií (Kajanová, 2017).

Postmodernistický feminismus klade důraz na analýzu mocenských vztahů a diverzitu člověka, upozorňuje též na pozitivní a odborné pochybnosti týkající se kritické reflexe, jež směřují ke snížení soustavného chybování v práci sociálních pracovníků. (Janebová, 2006)

10.4 Anti-rasistická sociální práce

Anti-rasistická sociální práce se zaměřuje na otázky analýzy otrokářství, kapitalismu či kolonizace a na jejich společenské, historické, politické či jiné příčiny, též se zabývá přeměnou nerovnoměrných společenských vztahů panujících mezi bílou a černou rasou, jejím cílem je zmírnění a odstranění projevů rasismu a oprese (Dominelli, 2017).

Tento směr čerpá z rasové kritické teorie, jež vznikala v USA v 70. letech 20 století, kde se formovaly nové společenské vztahy mezi různorodými rasami, jež se mísily v důsledku přistěhovaleckých vln (Constance-Huggins, 2012; Dominelli, 2017). V tomto období se rozvíjel liberalistický boj za práva občanů a snaha o získání rovnosti v těchto právech (Constance-Huggins, 2012).

V tomto případě je anti-rasistická sociální práce kritickou sociální prací z toho důvodu, že se zde vyskytuje kritika rozlišování problémů dle rasy jen na „černou“ a „bílou“ a nebere se zde v potaz, že rasa je ovlivněna i sociálním a politickým děním v daném státu (Janebová, 2014).

V souvislosti s rasismem a rasou se v současné sociální práci hovoří spíše o anti-opresivním či anti-diskriminačním směru a ustupuje tak sociální práce anti-rasistická, ta je nahrazována těmito směry, jež se soustředí na různé druhy oprese působící společně (Kajanová, 2017).

10.5 Anti-opresivní a anti-diskriminační sociální práce

Anti-opresivní a anti-diskriminační sociální práce bývá velmi často spojována a to z toho důvodu, že oba tyto směry mají společný cíl, to je omezení nebo odstranění oprese či diskriminace (Payne, 2016; Pease et al., 2016). Dle Kajanové (2017) jsou tyto dva pojmy označením pro ubírání nebo omezení určitých práv a svobod či označením pro nelidské zacházení s druhým člověkem na základě nějakého znevýhodnění, které zde představuje příslušnost k některé společenské kategorii. Toto ubírání sociálních šancí slabým jedincům je zapříčiněno tím, že tito jedinci nemají sílu, aby se proti utlačování od silnějších jedinců sami bránili.

Tyto směry sociální práce se začaly více rozvíjet na přelomu 80. a 90. let 20. století a byly nejvíce využívány ve Velké Británii (Payne, 2016). Vznikly jako reakce na kritiku jednostrannosti některých proudů sociální práce zabývajících se diskriminací a nahradily tyto proudy, které se věnovaly diskriminaci, ale jen některé z jejích forem, jako je například rasová nebo genderová diskriminace, jelikož právě ony se zaměřují na více druhů diskriminace a oprese najednou (Graham a Schiele, 2010).

Anti-opresivní a anti-diskriminační přístup je založen na základních hodnotách, jako jsou spravedlivost v právech jedince, rovnost v šancích a participace neboli podílení se na řešení situace klienta a jeho zmocnění (Kajanová, 2017; Nipperess a Williams, 2019).

Důležitou metodou těchto druhů sociální práce je přístup zplnomocňující klienta, podpora tohoto přístupu, tedy zmocňování klienta je důležité pro rozvoj kontroly nad životem jedince či komunity (Pease et al., 2016). Dle Janebové (2014) sociální pracovníci mají za úkol chránit zájmy utiskovaných, podporovat vědomí klientů o vzniku oprese a pokusit se o její odstranění, jejich cílem je také edukace utiskovaných klientů, odstraňování předsudků o opresi a diskriminaci jako prostředku k útisku a posilování svobody klienta odstraněním bariér, které klientovi znemožňují mluvit o jeho znevýhodnění. Důležitá je poté přímá konfrontace a pojmenování problému, kterým je v tomto případě oprese nebo diskriminace a to z toho důvodu, že mnoho klientů je svázáno strachem z uvědomění si své situace a odpovědnosti s ní spojenou.

Anti-opresivní či anti-diskriminační sociální práce je především využívána při práci se sociálně exkludovanými a také při práci s etnickými menšinami (Kajanová, 2017).

Dle Matouška a kol. (2010) se anti-opresivní a anti-diskriminační sociální práce snaží o snížení a odstranění diskriminace a oprese vzniklé na základě sociálních kategorií, kterými jsou například pohlaví, věk, rasa či sexuální orientace.

Tyto směry vyzdvihují kritiku oprese, diskriminace, marginalizace a společenských nerovností a boj proti nim, bojují proti utiskování a znevýhodňování obyvatel, snaží se o čelení opresi, diskriminaci a o tzv. „anti-opresi“ či „anti-diskriminaci“ (Payne, 2016).

Kritika tohoto druhu sociální práce tkví především v nedostačující analýze příčin oprese a diskriminace, ta je kritizována z toho důvodu, že se snaží pod jednotnou příčinu pojmut všechny druhy oprese a ztrácí se proto její individuální příčiny (Peters, 2012).

11 Kritická sociální práce v praxi

Využití kritické sociální práce v praxi představuje aplikaci jejích kritických teorií, tradic a metod v běžné sociální práci s klienty, v zahraničí je používání kritické práce celosvětovým fenoménem především v oblasti rasové a genderové diskriminace či při práci s klienty se zdravotním postižením (Allan et al., 2011). Příkladem nejrozšířenější organizace praktikující kritickou sociální práci je sdružení sociálních pracovníků SWAN, jedná se o britskou organizaci prosazující radikální sociální práci s pobočkami nejen ve Velké Británii, ale také po celém světě (Janebová, 2014). Organizace SWAN pořádá různé druhy protestních akcí, kampaní a konferencí za účelem ochrany práv sexuálních pracovníků, lidí bez domova či dalších utiskovaných skupin obyvatel, snaží se o překonávání rozdílů a bourání hranic mezi členy této organizace, ať se jedná o profesionály, laiky či uživatele sociálních služeb (Lavalette, 2011).

Oproti České republice je v zahraničí využívání kritické sociální práce běžné. U nás je nejčastěji využívána při práci s marginalizovanými skupinami obyvatel, etnickými menšinami či s lidmi bez domova (Kajanová, 2017). V českém prostředí se kritická sociální práce formovala až koncem 20. století a je novým trendem, který je zde využíván prozatím minimálně (Janebová, 2014 a 2015b). Nejen, že se v praxi v českém prostředí příliš nevyužívá, ale není zde mnoho českých autorů pojednávající o něm. A prozatím se o směřu kritické sociální práce ani neučí na středních či vysokých školách. Důvodem tohoto opomíjení u nás může být, již několikrát zmiňovaná, neznalost či strach z nových radikálních metod tohoto směru, mezi které se například řadí prosazování lidských práv a boj proti diskriminaci či rasismu pomocí protestních akcí. Nebo neochota ke změně a upuštění od dodržování již zvykových metod kritické sociální práce.

Dle Janebové (2014 a 2017) v České republice znaky kritické sociální práce naplňuje například organizace Jako doma. Tato nezisková organizace se zaměřuje na problematiku ženského bezdomovectví, upozorňuje na nerovnost pohlaví v kontextu bezdomovectví, snaží se o reintegraci, vzdělávání, prevenci či odstranění stigmatizace a předsudků souvisejících s bezdomovectvím a genderovou nerovností, a využívá metody kritické sociální práce, jako jsou například: zplnomocnění, participace či sociální advokacie (Výroční zpráva 2018 Jako doma – Homelike, o.p.s., 2018).

Další organizací zaměřující se na kritickou sociální práci s lidmi bez domova je česká Akční skupina s lidmi bez domova neboli ASLIDO, cílem této skupiny je propojení zkušeností lidí bez domova s poznatky sociálních pracovníků, dobrovolníků a veřejnosti

za účelem participace člověka bez domova, na řešení jeho životní situace a na jeho opětovnou integraci do společnosti (Výroční zpráva 2019 ASLIDO – Asociace lidí pro domov, z. s., 2019).

Anti-rasistickou či anti-diskriminační kritickou sociální práci u nás využívá občanské sdružení Konexe, jehož hlavní činností je pomoc, podpora nebo aktivizace rasově diskriminovaných romských obyvatel a boj za jejich práva, zejména pomocí radikální sociální práce v podobě protestních akcí (Konexe bude usilovat o aktivizaci romských komunit a zasazovat se při obraně jejich práv, 2012).

Mezi další představitele kritické sociální práce v České republice můžeme řadit tzv. skupinu KRISA či Kritickou sociální akci, jedná se o online platformu shromažďující sociální pracovníky a uživatele sociálních služeb za účelem rozvoje a rozšíření kritické sociální práce (Janebová, 2014). Aktivity této skupiny jsou uskutečňovány pomocí jejich facebookové stránky a jde například o různé konference, přednášky či články na sociální témata (Janebová, 2017).

12 Závěr

Jelikož se kritická sociální práce v České republice prakticky nevyužívá, nebo jen velmi málo oproti zahraničí, existuje zde proto jen malé množství české odborné literatury zabývající se touto problematikou. Proto je cílem této práce předložit ucelený přehled informací o kritické sociální práci, kdy tento text má nabídnout čtenářům přiblížení daného tématu, které se v české literatuře vyskytuje jen zřídka.

Z tohoto důvodu jsem se pokusila využít co nejvíce dostupných zdrojů, především zahraničních, týkajících se kritické sociální práce. A to takovým způsobem, abych byla schopna naplnit cíl této práce, jímž je popsání podstaty kritické sociální práce, jejích směrů a její podoby v České republice. A vytvořit tak zdroj informací, poznatků a dat týkajících se kritické sociální práce.

Úvodem je zde nastíněn cíl práce a využití metody zpracování dat, jakou byla například analýza literárních zdrojů či SWOT analýza. Smyslem této SWOT analýzy bylo shrnout faktory, které negativně či pozitivně ovlivňují tento druh sociální práce vnitřně i z vnějšku. A ukázat tak, jaká jsou jeho omezení a proč je tento směr u nás tak málo využíván. Poté jsem popsala vztah kritické sociální práce k sociální práci, její historii a vymezila základní pojmy, jež kritická sociální práce využívá. Dále jsem tento druh sociální práce obecně vymezila a historicky zasadila do kontextu, nastínila jeho metody a popsala vybrané proudy či uvedla příklad organizací se znaky kritické sociální práce.

Tato bakalářská práce by měla sloužit jako ucelený zdroj informací pro sociální pracovníky či studenty sociálních oborů. Měla by přispět k rozšíření povědomí o kritické sociální práci, k jejímu rozvoji a měla by motivovat k využití tohoto směru. Nebo alespoň k využití kritického myšlení v české praxi a k podpoře boje za lidská práva a spravedlivější svět.

Pro rozšíření či doplnění teoretického textu a případný další výzkum bych doporučovala využít praktické příklady organizací využívajících tento druh sociální práce, které jsem zde pouze minimálně zmínila, a doplnit tak tuto práci o reálné možnosti využití kritické sociální práce v České republice či zahraničí.

13 Zdroje

Knižní zdroje:

1. AADLAND, E., MATULAYOVÁ, T., 2011. *Etické reflexie v pomáhajících profesiích*. Prešov: Prešovská univerzita. ISBN 978-80-555-0331-8.
2. ALLAN, J., BRISKMAN, L., PEASE, B., 2011. *Critical Social Work: Theories and Practices for a Socially Just World*. 2nd edition. Crows Nest: Allen & Unwin. ISBN 978-1-459-60299-1.
3. BJELONČÍKOVÁ, M. a kol., 2015. *Participativní přístupy v sociální práci*. Ostrava: Ostravská univerzita. ISBN 978-80-7464-802-1.
4. BRONNER, S., 2017. *Critical Theory: A Very Short Introduction*. 2nd edition. London: Oxford University Press. ISBN 978-01906-9267-4.
5. BUTLER-MAKORO, S., GRANT, L., 2018. *Feminist Perspectives on Social Work Practice*. New York: Oxford University Press. ISBN 987-0-19-085878-0.
6. DOMINELLI, L., 2017. *Anti-Racist Social Work*. 4th edition. London: Palgrave Macmillan. ISBN 978-1-137-53419-4.
7. DÖRRE, K., MAYER-AHUJA, N., SAUER, D. et al., 2018. *Capitalism and Labor: Towards Critical Perspectives*. Frankfurt: Campus Verlag GmbH ISBN 987-3-593-50897-9.
8. FERGUSON, I., WOODWARD, R., 2009. *Radical Social Work in Practice. Making a Difference*. Bristol: The Policy Press. ISBN 978-1-86134-991-0.
9. FOOK, J., 1993. *Radical Casework: A Theory of Practice*. Crows Nest: Allen & Unwin. ISBN 1-86373-281-0.
10. FOOK, J., 2016. *Social Work: A Critical Approach to Practice*. London: Sage Publication. ISBN 987-4739-1303-5.
11. GOJOVÁ, A. a kol., 2014. *Výzkumné metody v sociální práci*. Ostrava: Ostravská univerzita. ISBN 978-80-7464-390-3.
12. HEALY, K., 2000. *Social Work Practices. Contemporary Perspectives on Change*. London: Sage Publications. ISBN 978-07-61962-71-7.
13. HEALY, K., 2014. *Social Work Theories in Context: Creating Frameworks for Practice*. 2nd edition. New York: Palgrave Macmillan. ISBN 987-1-137-02424-4.
14. HENDL, J. 2016. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Vyd. 4. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0982-9.
15. HNILICA, K., 2010. *Stereotypy, předsudky, diskriminace: (pojmy, měření,*

- teorie). Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1776-3.
16. JANEBOVÁ, R., 2014. *Kritická sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, ISBN 978-80-7435-413-7.
 17. KAJANOVÁ, A., 2017. *Proč selhává sociální práce se sociálně exkludovanými*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 978-80-7422-613-7.
 18. KODYMOVÁ, P., 2013. *Historie české sociální práce v letech 1918-1948*. Praha: Karolinum. ISBN 978-802-4622-569.
 19. KUHN, T., 2012. *The Structure of Scientific Revolutions: 50th Anniversary Edition*. Chicago: The University of Chicago Press. ISBN 987-0-226-45812-4.
 20. KURIAN, G., LAMPORT, M., MARTY, M., 2016. *Encyclopedia of Christianity in the United States. Volume 5*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers. ISBN 978-1-4422-4431-3.
 21. LAVALETTE, M., 2011. *Radical Social Work Today: Social work at the crossroads*. Bristol: The Policy Press. ISBN 978-1-84742-817-2.
 22. LAAVANYA, P. V., MALAR, S., RONDALD, Y., 2013. *Social Work: An Introductory Text Book*. New Dehli: Regal Publications. ISBN 978-81-8484-252-4.
 23. LESKOŠEK, V. et al., 2009 *Theories and Methods of Social Work*. Ljubljana: University of Ljubljana. ISBN 978-961-6569-28-6.
 24. MATOUŠEK, O., KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J., 2010. *Sociální práce v praxi*. Vyd. 2. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-818-0.
 25. MATOUŠEK, O., 2012. *Základy sociální práce*. Vyd. 3. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0211-0.
 26. MATOUŠEK, O., 2013. *Metody a řízení sociální práce*. Vyd. 3. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0213-4.
 27. MATOUŠEK, O. a kol., 2013. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0366-7.
 28. MCDONALD, C., 2006. *Challenging Social Work: The Institutional Context of Practice*. New York: Palgrave Macmillan, ISBN 978-14-03935-45-8.
 29. NAVRÁTIL, P., 2001. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman. ISBN 80-903070-0-0.
 30. NAVRÁTIL, P. a kol., 2014. *Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 987-80-210-7504-7.
 31. NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R., 2010. *Reflexivita v posuzování životní situace*

- klientek a klientů sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus. ISBN 978-80-7435-038-2.
32. NEDOMOVÁ, E., ŠPILÁČKOVÁ, M., 2013. *Metody sociální práce s jednotlivcem*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN 978-80-7464-434-4.
33. NIPPERESS, S., WILLIAMS, C., 2019. *Critical multicultural practice in social work: new perspectives and practices*. Crows Nest: Allen & Unwin. ISBN 978-17-6029-783-1.
34. NOVOTNÁ, J., 2014. *Teorie sociální práce*. Jihlava: Vysoká škola polytechnická Jihlava. ISBN 978-80-87035-96-2.
35. PAYNE, M., 2016. *Modern Social Work Theory*. 4th edition. New York: Oxford University Press. ISBN 987-0-19-061524-6.
36. PEASE, B., GOLDINGAY, S., HOSKEN, N. et al., 2016. *Doing critical social work : transformative practices for social justice*. Crows Nest: Allen & Unwin. ISBN 978-17-6011-084-0.
37. PIERSON, J., 2011. *Understanding Social Work: History and Context*. Glasgow: Bell & Bain Ltd. ISBN 987-0-335-23795-1.
38. PÖRTNER, M., 2009. Na osobu zaměřený přístup v práci s lidmi s mentálním postižením a s klienty vyžadujícími trvalou péči. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-582-0.
39. TURBETT, C., 2014. *Doing Radical Social Work (Reshaping Social Work)*. London: Palgrave Macmillan. ISBN 987-1-137-30853-5.
40. ÚLEHLA, I., 2009. *Umění pomáhat*. V. Praha: Slon. ISBN 978-80-86429-36-6.
41. VALENTA, M., 2011. Revoluce na pořadu dne: kritická teorie Frankfurtské školy a její recepce v německém protestním levicovém hnutí šedesátých let dvacátého století, Frakci Rudé armády a německé strany Zelených: diskursivní analýza. Praha: Matfyzpress Teritoria. ISBN 978-80-7378-153-8.
42. WEBER, L., 2010. *Understanding race, class, gender, and sexuality: a conceptual framework*. 2nd edition. New York: Oxford University Press. ISBN 978-00-7243-461-3.

Kapitoly v publikaci:

1. GOJOVÁ, A., 2013. Práce s komunitou. In: MATOUŠEK, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, s. 309-312. ISBN 978-80-262-0366-7.

2. JANEBOVÁ, R., 2017. Reflexe kritické praxe sociální práce v ČR In: Proměny a příležitosti sociální práce v ČR: Sborník z konference pořádané ke světovému dni sociální práce. Praha: MPSV. s. 55-59.
3. KODYMOVÁ, P., 2011. In: *Politiky a paradigmata sociální práce. Co jsme zdědili a co s tím uděláme*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati, s. 59-62. ISBN 978-80-7318-994-5.
4. MATOUŠEK, O., 2011. In: *Politiky a paradigmata sociální práce. Co jsme zdědili a co s tím uděláme*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati, s. 22-26. ISBN 978-80-7318-994-5.
5. NAVRÁTIL, P., 2013. Antiopresivní přístup. In: MATOUŠEK, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, s. 92-95. ISBN 978-80-262-0366-7.
6. NEDĚLNÍKOVÁ, D., 2013. Sociální práce s jedinci ve skupinách. In: MATOUŠEK, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, s. 309-312. ISBN 978-80-262-0366-7.
7. STAUB-BERNASCONI, S., 2009. Social Work as a Discipline and Profession. In: LESKOŠEK, V. *Theories and Methods of Social Work*. Ljubljana: University of Ljubljana, s. 9-30. ISBN 978-961-6569-28-6.
8. WEINSTEIN, J., 2011. Case Con and Racial Social Work in the 1970s: the Impatient Revolutionaries. In: LAVALETTE, M. *Radical Social Work Today: Social work at the crossroads*. Bristol: The Policy Press, s. 11-26. ISBN 978-1-84742-817-2.

Články:

1. BOSÁ, M., 2011. Miesto feminizmu v tradícii sociálnej práce. *Gender, rovné príležitosti, výzkum*. roč. 12, č. 1. ISSN 1213-0028.
2. CONSTANCE-HUGGINS, M., 2012. Critical Race Theory in Social Work Education? A Framework for Addressing Racial Disparities. *Critical Social Work*. Vol. 12, No. 2. ISSN 1543-9372.
3. GOJOVÁ, A., GLUMBÍKOVÁ, K., 2015. (Bezmocná) sociální práce jako zdroj zplnomocnění?. *Sociální práce/sociálna práca*. roč. 15, č. 5. ISSN 1213-6204.
4. GRAHAM, M., SCHIELE, J. H., 2010. Equality-of-oppressions and Antidiscriminatory Models in Social Work: Reflections from the USA and UK. *European Journal of Social Work*. Vol. 13, No. 2. ISSN 1369-1457.

5. HEALY, K., 2001. Reinventing Critical Social Work: Challenges from Practice, Context and Postmodernism. *Critical Social Work*, Vol. 2, No. 1. ISSN 1543-9372.
6. JANEBOVÁ, R., 2006. Feministické perspektivy v sociální práci. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. roč. 7, č. 2 (10-19). ISSN 1213-0028.
7. JANEBOVÁ, R., 2015a. Kritická sociální práce jako cesta ke změně sociálních politik. *Fórum sociální politiky*, roč. 9, č. 3. ISSN 1803-7488.
8. JANEBOVÁ, R., 2015b. Pátrání po "kritické sociální práci" v České republice. *Aktuální otázky sociální politiky - teorie a praxe*. Vol 9 No 1. ISSN 1804-9095.
9. JANEBOVÁ, R., 2016. Kritická praxe mezi „jinou“ sociální prací a aktivismem. *Sociální práce/sociálna práca*. roč. 16, č. 2. ISSN 1213-6204.

Online zdroje:

1. CAMPBELL, C., BAIKIE, G., 2012. *Beginning at the Beginning: An Exploration of Critical Social Work*. in *Critical Social Work* [online]. Windsor: University of Windsor [cit. 2019-11-26]. Dostupné z:
<https://ojs.uwindsor.ca/index.php/csw/article/download/5849/4822?inline=1>
2. *Etický kodex sociálních pracovníků ČR*, 2006. [online]. Praha: Společnost sociálních pracovníků České republiky [cit. 2019-12-09]. Dostupné z:
http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/eticky_kodex_sspr.pdf
3. *Global Definition of Social Work*, 2014. [online]. Melbourne: International Federation of Social Workers [cit. 2019-12-06]. Dostupné z:
<https://www.ifsw.org/global-definition-of-social-work>
4. *Konexe bude usilovat o aktivizaci romských komunit a zasazovat se při obraně jejich práv*, 2012. [online]. Praha: ROMEA [cit. 2020-4-23]. Dostupné z:
<http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/tiskove-zpravy/konexe-bude-usilovat-o-aktivizaci-romskych-komunit-a-zasazovat-se-pri-obrane-jejich-prav>
5. PETERS, H., 2012. *Exploring The Spaces Between Theory and Practice: A Framework to Integrate A Structural Approach and Social Work Activities*. [online]. Vancouver: The University of British Columbia [cit. 2019-12-28]. Dostupné z:
<https://pdfs.semanticscholar.org/ac27/4a2af6b41e0a45bc64dba924e1d06adb9ed4.pdf>
6. PUSKAJLEROVÁ, I. 2013. *Alice Masaryková, zakladatelka české sociální práce* [online]. Luhačovice: Spolek eRepublika [cit. 2019-11-26]. Dostupné z:

- <http://e-republika.cz/article2331-Alice-Masarykova-zakladatelka-%C4%8Deske-socialni-prace>
7. SMUTEK, M., SEIBEL, F., TRUHLÁŘOVÁ, Z., 2010. *Rizika sociální práce: sborník z konference VII. Hradecké dny sociální práce, Hradec Králové 1. až 2. října 2010* [online]. Hradec Králové: Gaudeamus [cit. 2019-03-27]. ISBN 978-80-7435-086-3. Dostupné z:
https://www.prohuman.sk/files/2010_sbornik_UHK_Rizika_socialni_prace.pdf
 8. STUART, P., 2013. *Social Work Profession: History* [online]. Oxford: Oxford University Press [cit. 2019-11-26]. Dostupné z:
<https://oxfordre.com/socialwork/view/10.1093/acrefore/9780199975839.001.0001/acrefore-9780199975839-e-623>
 9. *Politiky a paradigmaty sociální práce. Co jsme zdědili a co s tím uděláme*, 2011. [online]. Zlín: Univerzita Tomáše Bati [cit. 2019-03-07]. ISBN 978-80-7318-994-5. Dostupné z:
https://www.prohuman.sk/files/Politiky_a_paradigmata_soci%C3%A1lni_prace_2010.pdf
 10. *Proměny a příležitosti sociální práce v ČR: Sborník z konference pořádané ke světovému dni sociální práce*, 2017. [online]. Praha: MPSV [cit. 2020-4-23]. Dostupné z:
http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/sborn%C3%ADk_z_konference_i..pdf
 11. *Věcný záměr zákona o sociálních pracovních*, 2015. [online]. Praha: MPSV [cit. 2019-12-09]. Dostupné z:
<https://zakonyprolidi.cz/media2/file/1711/File20713.pdf?attachment-filename=6150424-2016-02-01-text-navrhu-6150448.pdf>
 12. *Výroční zpráva 2018 Jako doma – Homelike, o.p.s.*, 2018. [online]. Praha: Jako doma [cit. 2020-4-23]. Dostupné z: <http://jakodoma.org/wp-content/uploads/2013/08/JD-VZ18.pdf>
<http://jakodoma.org/wp-content/uploads/2013/08/JD-VZ18.pdf>
 13. *Výroční zpráva 2019 ASLIDO – Asociace lidí pro domov, z. s.*, 2019. [online]. Ostrava: ASLIDO [cit. 2020-4-23]. Dostupné z: https://www.aslido.cz/wp-content/uploads/2020/03/V%C3%BDro%C4%8Dn%C3%AD-zpr%C3%A1va-Aslido_2019_fin%C3%A1le.pdf

14. WEINBERG, M., 2013. *Structural Social Work: A Moral Compass for Ethics in Practice*. [online]. Halifax: Dalhousie University Halifax [cit. 2020-03-25]. Dostupné z: <http://ethicsinthehelpingprofessions.socialwork.dal.ca/wp-content/uploads/2013/10/Weinberg-2008-Structural-Social-Work-CSW.pdf>
15. Zákon č. 2/1993 Sb, Listina základních práv a svobod, 1993. [online]. [cit. 2019-12-27]. In: *Sbírka zákonů České republiky*. ISSN 1211-1244. Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=z&id=22426>